

Onderwijs en
samenleving

107

Culturele vorming in het voortgezet onderwijs

Het maken van verbindingen in culturele vorming en burgerschapsvorming

Wiel Veugelers
Jaap Schuitema

Culturele vorming in het voortgezet onderwijs

Het maken van verbindingen in culturele vorming en burgerschapsvorming

Wiel Veugelers
Jaap Schuitema

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Veugelers, W. & Schuitema, J.

Culturele vorming in het voortgezet onderwijs /

W. Veugelers & J. Schuitema 2013, Amsterdam: Department of Child Development and Education, Universiteit van Amsterdam

ISBN 978-94-6142-014-5

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgave:

Universiteit van Amsterdam

Department of Child Development and Education

Nieuwe Prinsengracht 130, 1018 VZ Amsterdam

Telefoon: 020-5251251

<http://www.cde.uva.nl>

Copyright © Department of Child Development and Education, 2013

Dit onderzoek is gefinancierd uit het budget dat het ministerie van OCW jaarlijks beschikbaar stelt aan de LPC ten behoeve van Kortlopend Onderwijsonderzoek dat uitgevoerd wordt op verzoek van het onderwijsveld.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1. Theoretische oriëntatie op vorming	11
1.1 Leren en doceren: een sociaal-constructivistische visie	11
1.2 Vorming als leerproces	12
1.3 Verschillende invullingen van Bildung	13
1.4 Culturele vorming in ontwikkeling	15
1.5 Culturele vorming en burgerschapsvorming	16
1.6 Verbinding in culturele vorming	16
2. Opzet onderzoek	19
2.1 Interviewleidraad docenten	19
2.2 Analyseschema culturele vorming	20
2.3 Leerdoelen van culturele vorming	21
2.4 Uitvoering onderzoek	22
3. Hoe denken de scholen over culturele vorming	25
3.1 School A	25
3.2 School B	37
4. Conclusie en discussie	49
4.1 Conclusies	49
4.2 Verbindingen	50
4.3 Aanbevelingen	52
Literatuur	53
Bijlage: Vragenlijst leerlingen	55

Voorwoord

Scholen worden geacht een bijdrage te leveren aan de vorming van leerlingen. Ondanks alle aandacht voor taal en rekenen is ook het denken over vorming actueel. Een breed palet van verschijningsvormen van vorming ontvouwt zich: persoonlijke en maatschappelijke vorming, persoonsvorming, burgerschapsvorming, sociale vorming, culturele vorming, beroepsvorming, etc.

In dit onderzoek staat vooral culturele vorming centraal, maar deze culturele vorming wordt in relatie gebracht met andere vormen van vorming, in het bijzonder burgerschapsvorming. Zowel culturele vorming als burgerschapsvorming wordt in het recente onderwijsbeleid als opdracht voor het voortgezet onderwijs geformuleerd. Het onderzoek is in het kader van het Kortlopend Onderwijsonderzoek aangevraagd door de VBS en het samenwerkingsverband van organisaties in het vernieuwingsonderwijs. Wij danken deze organisaties en de scholen voor hun medewerking.

Scholen worden geacht aandacht te besteden aan culturele vorming en burgerschapsvorming. Scholen hebben daarbij veel mogelijkheden om vanuit hun pedagogische visie een invulling te geven aan deze vorming. Interessant is vooral de samenhang tussen culturele vorming, burgerschapsvorming en persoonsvorming. Met andere woorden wat betekent culturele vorming voor de culturele ontwikkeling, het (toekomstig) maatschappelijk functioneren van de leerling en voor de eigen persoonlijke ontwikkeling. In het onderzoek concentreren we ons op het algemeen voortgezet onderwijs. In dit onderzoek willen we het aanbod aan culturele vorming vastleggen en analyseren op de pedagogische visie die erin is verweven, en de betekenis van deze vorming voor de culturele, maatschappelijke en persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Het onderzoek kan scholen behulpzaam zijn bij het zichtbaar maken en verbeteren van de culturele vorming.

Wiel Veugelers
Jaap Schuitema

Samenvatting

Scholen worden geacht een bijdrage te leveren aan de vorming van leerlingen. Ondanks alle aandacht voor taal en rekenen is ook het denken over vorming actueel. In dit onderzoek staat culturele vorming centraal, maar deze culturele vorming wordt in relatie gebracht met andere vormen van vorming, in het bijzonder burgerschapsvorming. Zowel culturele vorming als burgerschapsvorming wordt in het recente onderwijsbeleid als opdracht voor het voortgezet onderwijs geformuleerd. Het onderzoek is in het kader van het Kortlopend Onderwijsonderzoek aangevraagd door de VBS en het samenwerkingsverband van organisaties in het vernieuwingsonderwijs.

Scholen worden geacht aandacht te besteden aan culturele vorming en burgerschapsvorming. Scholen hebben daarbij veel mogelijkheden om vanuit hun pedagogische visie een invulling te geven aan deze vorming. Interessant is vooral de samenhang tussen culturele vorming, burgerschapsvorming en persoonsvorming. Met andere woorden wat betekent culturele vorming voor de culturele ontwikkeling, het (toekomstig) maatschappelijk functioneren van de leerling en voor de eigen persoonlijke ontwikkeling. In het onderzoek concentreren we ons op het algemeen voortgezet onderwijs. In het onderzoek leggen we het aanbod aan culturele vorming vast en analyseren wij dit aanbod op de pedagogische visie die erin is verweven, en de betekenis van deze vorming voor de culturele, maatschappelijke en persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Het onderzoek kan scholen behulpzaam zijn bij het zichtbaar maken en verbeteren van de culturele vorming.

In het onderzoek zijn op twee scholen voor voortgezet onderwijs panelgesprekken gevoerd met docenten. Daarnaast is een vragenlijst voor leerlingen ontwikkeld. Wat allereerst opvalt wanneer we de teksten van de scholen analyseren dan is dat de *breedheid* aan culturele activiteiten, de pogingen om zoveel mogelijk leerlingen bij culturele activiteiten te betrekken en vooral het enthousiasme en de betrokkenheid waarmee de docenten over hun vak spreken. Zij dragen culturele vorming echt uit. Het tweede wat opvalt, is dat culturele vorming voor de scholen betekent het zowel stimuleren van de *expressie* van leerlingen als het *kennismaken* met culturele uitingen. Bij de expressie ligt de nadruk het op uiten van belevingen en het kunnen toepassen van technieken. Bij het kennismaken met culturele uitingen ligt de nadruk op het beleven en het kennismaken van tradities en culturele uitingen van anderen. Het zijn twee verschillende leerprocessen: het is respectievelijk van binnen naar buiten, en van buiten naar binnen.

Kijken we naar de *leerlijnen* in de activiteiten dan is in de onderbouw er meer aandacht voor expressie en het aanleren van technieken. In de bovenbouw wordt het meer intellectuele eraan toegevoegd in de zin van het aangeven van de eigen betekenisverlening en het onderzoeken van de maatschappelijke betekenis van de cultuuruitingen

waarmee wordt kennisgemaakt. In de bovenbouw wordt ook de relatie tussen culturele vorming en burgerschapsvorming sterker.

De docenten geven aan dat er heel veel culturele activiteiten op school zijn. De activiteiten hebben vaak een *oriënterend* karakter. Het gaat daarbij steeds om grote groepen leerlingen. De verwevenheid met de buitenwereld is er op twee manieren: ten eerste worden ouders en andere geïnteresseerden uitgenodigd bij voorstellingen. Ten tweede, er wordt actief deelgenomen aan buitenschoolse culturele activiteiten. Opvallend is dat veel oud-leerlingen meewerken aan de culturele activiteiten.

Het streven van de docenten is dat *alle leerlingen* culturele vorming krijgen. Dus geen talentklassen of cultuurstromen voor enkele gemotiveerde leerlingen. De scholen kiezen nadrukkelijk voor een brede culturele vorming voor zoveel mogelijk leerlingen. Er zijn activiteiten die een keuzemogelijkheid zijn voor leerlingen, maar ook dan wordt gestreefd naar een deelname van een grote groep leerlingen. Goede *voorzieningen* zijn zeer belangrijk om aan culturele vorming te kunnen werken. De scholen investeren daar veel in. De scholen richten zich heel duidelijk op culturele vorming voor alle leerlingen. Zij hechten meer aan een brede culturele ontwikkeling van alle leerlingen. Dit *straalt de school ook uit*, toch is het niet gemakkelijk om je als school hierin te onderscheiden omdat veel scholen tegenwoordig zeggen dat zij veel aandacht hebben voor cultuur. De bezoekers aan deze scholen ervaren volgens de docenten echter meteen dat de school veel doet aan cultuur.

De manier waarop binnen de school aandacht wordt besteed aan culturele vorming heeft volgens de geïnterviewden een groot effect op het *schoolklimaat*. Het heeft invloed op de manier waarop docenten en leerlingen met elkaar omgaan. De docenten hanteren een brede invulling van cultuur, zij verstaan daaronder ook de schoolcultuur. Zij geven ook aan dat het culturele voor buitenstaanders herkenbaar is.

Schoolreizen worden duidelijk gezien als onderdeel van culturele vorming. De docenten benadrukken dat bij de culturele reizen een actieve participatie van leerlingen en docenten gevraagd wordt. Daarbij is niet alleen aandacht voor de traditionele cultuur maar ook de geleefde hedendaagse cultuur in het land. In de scholen lijkt bij culturele vorming weinig aandacht te zijn voor *diversiteit*. Deze lacune lijkt er vooral op het niveau van de visie te zijn. In de praktijk is er redelijk wat aandacht voor culturele diversiteit: in expressievormen en in culturele activiteiten die worden bezocht en beleefd. Bovendien brengen jongeren zelf allerlei nieuwe en andere vormen van culturele activiteiten de school binnen. In het onderzoek besteden we veel aandacht aan het verbinden.

Het onderzoek eindigt met een pleidooi voor meer verbindingen: tussen expressie en beleving; tussen expressie en beleving en andere vakken; tussen diverse leerlinggroepen; tussen culturele vorming en burgerschapsvorming. Culturele vorming kan het expressieve en de beleving in burgerschapsvorming versterken. Burgerschapsvor-

ming kan de maatschappelijke inbedding en het reflexieve en dialogische van culturele vorming versterken. Beide varianten van vorming kunnen elkaar aanvullen en daarbij ook het verbinden van persoonlijke en maatschappelijke vorming bevorderen.

1 Theoretisch oriëntatie op vorming

1.1 Leren en doceren: een sociaal-constructivistische visie

In moderne sociaal-constructivistische opvattingen over leren wordt afstand genomen van de gedachte van transfer. Leren is die visie geen overdracht van kennis, vaardigheden en attitudes, maar een proces van actieve constructie door de lerende zelf. De lerende, en dat is het sociale in het leren, maakt daarbij gebruik van de bronnen die worden aangereikt en de praktijken waarin de lerende functioneert. De lerende construeert op een dialogisch wijze eigen kennis, ontwikkelt vaardigheden en articuleert attitudes. De lerende positioneert zich als het ware in zijn of haar omgeving. Eerdere ervaringen en al verworven kennis en vaardigheden en al ontwikkelde attitudes hebben een grote invloed op deze constructies.

Het onderwijs, in het bijzonder docenten, kunnen deze constructie door de leerlingen beïnvloeden door het materiaal dat ze aanbieden, de praktijken die ze organiseren en vooral door de dialogen met en tussen leerlingen die ze als het ware kunnen uitlokken. Doceren is voor de docenten een sociaal-constructieve lespraktijk, docenten zoeken actief naar mogelijkheden om in dialoog te komen met de leerlingen en hen te confronteren met kennis, vaardigheden en attitudes die de docent vanuit het curriculum, de schoolvisie of de eigen professionaliteit van belang vinden voor de betrokken leerling of leerlingen.

Zowel leren als doceren zijn sociaal-constructivistische praktijken die met elkaar interacteren. Veelal hanteren docenten deze onderwijsprocessen niet bewust. Maar zelfs als docenten niet bewust een sociaal-constructivistische zienswijze inzetten, dan nog dienen hun praktijken geanalyseerd te worden als sociaal-constructivistische processen omdat het in wezen sociaal-constructivistische leerprocessen zijn. Een bewuste, reflexieve, onderwijspraktijk veronderstelt dat docenten zich bewust zijn van deze processen, deze proberen te analyseren en te begrijpen, en dat docenten actief proberen te interveniëren in de leerprocessen van de leerlingen en in de dialogen waarin de leerlingen zich begeven (zie voor sociaal-constructivisme in het algemeen Lock, 2010; en voor leerprocessen Bruner, 1998; Haste, 2004).

Verbinding van docent en leerling

Vaak wordt in het onderwijs de tegenstelling gecreëerd tussen wat wordt genoemd docentgericht en kindgericht. Bij docentgericht wordt gedacht aan overdracht, aan klassikaal onderwijs, en aan een alles bepalende rol van de docent. Bij kindgericht onderwijs echter wordt gedacht aan uitgaan van de interesse van de leerlingen, een sterk op het individu afgestemd onderwijs, en een begeleidende rol van de docent. De tegenstelling docentgericht en kindgericht duikt steeds weer op in de geschiedenis,

polariseert vaak en doet weinig recht aan veel complexere onderwijspraktijken en verlamt een serieus debat over vernieuwing van het onderwijs. Bijvoorbeeld in veel discussies over het studiehuis was deze polarisatie zichtbaar en heeft bijgedragen aan de negatieve beeldvorming over het studiehuis en heeft de ontwikkeling van de vernieuwing het voortgezet onderwijs ernstig belemmerd.

Er zijn ook onderwijsvernieuwers zoals Dewey (1923) en Vygotsky (1996) die deze tegenstelling tussen docentgericht en kindgericht probeerden te overstijgen. Zowel Dewey als Vygotsky wezen op het dialogische karakter van leren, op de wisselwerking tussen lerende en omgeving, op de actieve rol van de leerling, en op de transformatie van de eigen kennis en ervaring. Beiden wezen op de cruciale rol van de docent bij het organiseren en begeleiden van het leerproces. Dewey en Vygotsky kunnen worden gezien als voorlopers van het sociaal-constructivisme.

1.2 Vorming als leerproces

Vorming heeft niet alleen betrekking op de ontwikkeling van kennis en vaardigheden, maar juist ook op het ontwikkelen van attitudes (Veugelers, 2003; 2011). Attitudes gericht op het oordeel geven over wat waardevol is, wat mooi is, wat wenselijk is, etc. Kortom, de intentionele en emotionele kant van het menselijk gedrag. Vorming raakt dan ook sterk de identiteitsontwikkeling van mensen: hoe iemand is en vooral ook hoe iemand wil zijn.

Vorming is een sociaal-constructivistische praktijk. De lerende ontwikkelt zich en positioneert zich, de docent reikt aan, organiseert praktijken en lokt dialogen uit. Vorming is geen proces van overdracht van cultuur, maar van het aanreiken van cultuur, het leerlingen laten participeren in culturele praktijken en het uitdagen van leerlingen om eigen voorkeuren en engagementen te ontwikkelen. Leerlingen ontwikkelen ook niet vanuit hun zelf, hun eigen innerlijk, attitudes maar in de dialoog met al ontwikkelde voorkeuren, in ervaringen met de aangeboden cultuur, en in de praktijken waarin de leerlingen als het ware wordt ingetrokken. Ook dit is een dialogisch proces. Bij dialogische leerprocessen staat de uitkomst niet van tevoren, het is een zoekproces (Freire, 1972, Schuitema, 2008). Dit proces en de complexiteit en deels onvoorspelbaarheid van uitkomsten van deze dialogische leerprocessen maakt de uitkomsten ook zo moeilijk meetbaar. Van buitenaf opgelegde rasters maken details, samenhangen en verrassende uitkomsten in het leren vaak niet zichtbaar. De uitkomsten van vormingsprocessen zijn diverse en complexer dan vooraf opgelegde uitkomsten (Veugelers & Schuitema, 2013).

Varianten van vorming

Er zijn veel varianten van vorming: persoonlijke en maatschappelijke vorming; burgerschapsvorming; persoonsvorming; sociale vorming; culturele vorming; seksuele vorming; humanistische vorming, etc. Dergelijke varianten van vorming hebben een aantal overeenkomsten:

- De vorming is gericht op het ontwikkelen van attitudes;
- De vorming betreft de persoon in relatie tot bepaalde facetten van de samenleving of het bestaan;
- De vorming betreft het welbevinden van de persoon zelf en vaak ook van de samenleving;
- Kenmerkend van deze varianten van vorming is dat ook als de school geen expliciete aandacht heeft voor deze vorming de leerling wel een eigen attitude ontwikkelt;
- De uitkomsten van vorming is niet eenvoudig te meten;
- De leerprocessen vinden plaats, maar juist door complexiteit en de aandacht voor attitudes zijn deze leerprocessen niet eenvoudig te plannen en te organiseren;
- Over de doelen die met varianten van vorming worden nagestreefd wordt vaak verschillend gedacht. Deze verschillen hangen samen met de maatschappijvisie, de levensbeschouwelijke visie, en de pedagogische visie van de school en de betrokken docent.

Vormingsprocessen zijn veelvuldig aanwezig in het onderwijs, en soms wordt er middels een specifieke variant van vorming extra aandacht gevraagd voor een bepaald variant. Over de concrete invulling van de variant kan verschillend worden gedacht. Varianten van vorming kunnen worden georganiseerd maar zijn niet volledig planbaar. Vaak wordt gepleit voor meer afstemming in de varianten van vorming en wordt er geprobeerd onderliggende kennis, vaardigheden en attitudes te formuleren. Deze integratie is zeker waardevol en kan de samenhang in vorming versterken. Voor een specifieke variant van vorming kan dan worden bekeken wat de bijdrage is aan de generieke componenten en wat typisch is voor een bepaalde variant en een bepaalde invulling. Het verdient daarom aanbeveling om ook te kijken naar mogelijke opbrengsten van vorming in het algemeen.

1.3 Verschillende invullingen van ‘Bildung’

Recent wordt weer veel gepleit voor een versterking van de algemene vorming in het onderwijs. Het rapport ‘Algemene Vorming’ van de Onderwijsraad (2011) en het rapport ‘Onderwijs: de derde dimensie’ van de Teldersstichting (Bruijn e.a. 2012) hebben als grote verdienste dat zij het debat over het onderwijs weer willen toespitsen op de inhoud van het onderwijs en de na te streven pedagogische doelen. Het is een debat dat iedere burger, ouder en leerling aangaat. Het gaat om de toekomst van kinderen en de samenleving. Aandacht voor de structuur en de organisatie is belangrijk, maar de kwaliteit van het onderwijs wordt mede bepaald door de visie op de pedagogische doelen. Beide rapporten leveren daartoe interessante aanzetten.

Beide rapporten stellen het begrip ‘Bildung’ centraal. Het begrip ‘Bildung’ kent een lange, maar ook verwarrende traditie, is veelvuldig bekritiseerd en keert regelmatig

terug in het pedagogische debat. Het begrip ‘Bildung’ is vooral bekend geworden door het werk van de Duitse 19de eeuwse filosoof van Humboldt. Van Humboldt wees op het belang van algemene vorming. In zijn invulling van ‘Bildung’ zijn sporen te vinden van twee belangrijke denkrichtingen binnen het humanisme (Aloni, 2002). Ten eerste, het ontwikkelen van menselijke mogelijkheden zoals kritisch denken en het verwerven van belangrijke culturele tradities. Ten tweede, het bevorderen van zelfontplooiing, autonomie: het ruimte bieden aan mensen om zich naar eigen inzicht te ontwikkelen. Een voorbeeld hiervan is ook de levenskunde-benadering van Dohmen (2013). Een derde humanistische denkrichting, het gericht zijn op humaniteit, op een menselijke en rechtvaardige samenleving, zien we volgens Aloni (2002) minder nadrukkelijk terug in de Bildungstraditie van Van Humboldt.

Het begrip ‘Bildung’ en de daarop gebaseerde educatiepraktijken is in de loop der geschiedenis veelvuldig bekritiseerd. Het zou leiden tot een tweedeling in het onderwijs van enerzijds algemene vorming en anderzijds beroepsvorming. Bovendien zou het leiden tot selectie in het onderwijs, gebaseerd op de hoeveelheid ‘Bildung’ dat iemand bezit, of in eigentijdse woorden, in het sociaal en cultureel kapitaal dat iemand bezit. Sterker nog, ‘Bildung’ zou bijdragen aan uitsluiting van bepaalde groepen (Schreurs, 2006; Sunker, 2006).

Opvallend is dat in het huidige Duitse onderwijsbeleid het begrip ‘Bildung’ nu verwijst naar al het onderwijs (Van Hentig, 2004). Was het begrip ‘Bildung’ bij Van Humboldt meerduidig, de Duitse onderwijspraktijk heeft het begrip ontdaan van zijn inhoudelijke betekenis. In het begrip ‘Berufsbildung’ is zelfs de tegenstelling tussen algemene vorming en beroepsvorming opgeheven.

Welk begrip ‘Bildung’ wordt nu in Nederland nu geherintroduceerd? Is het de verwijzing naar de traditie of ligt het accent op een eigentijdse vorm van zelfontplooiing waarin de persoon aandacht heeft voor zijn eigen leven en verantwoordelijkheid neemt voor zijn eigen bijdrage aan de samenleving? Beide elementen zijn zichtbaar in zowel het advies van de Onderwijsraad als in de tekst van de Telderstichting. Wat in beide teksten echter relatief weinig aandacht krijgt is een derde humanistische traditie, het gericht zijn op humaniteit, op een rechtvaardige samenleving.

Een derde vorm van ‘Bildung’ is mogelijk waarbij naast de gerichtheid op culturele tradities en op zelfontplooiing ook aandacht is voor humaniteit, een meer maatschappelijk georiënteerde vorm van ‘Bildung’. Deze ‘Bildung’ die voortbouwt op de derde denkrichting binnen het humanisme komt tot uitdrukking in het werk van Dewey, Freire en Aloni (zie ook Veugelers, 2011). Het gaat dan om een ‘Bildung’ waarin aandacht is voor sociale en culturele diversiteit, op een voorkomen van uitsluiting door de gekozen vorm van ‘Bildung’, voor een verbinding van persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke ontwikkeling, een ‘Bildung’ die gericht is op een humane en rechtvaardige samenleving en waarin geprobeerd wordt de ontwikkeling van autonomie en sociale betrokkenheid te verbinden. Deze derde vorm van ‘Bildung’ probeert als het

ware de ‘Bildung’ te vermaatschappelijken. Het gaat dan om diversiteit in tradities en verhoudingen tussen tradities, en om zelfontplooiing in relatie tot maatschappelijke verhoudingen. Zeker wanneer de Bildung‘mede gericht is op burgerschapsvorming dan ligt het voor de hand aandacht te besteden aan deze meer maatschappelijke vorm van ‘Bildung’. Een adequate Nederlandse vertaling van het woord ‘Bildung’ is niet voorhanden, maar de combinatie persoonlijke en maatschappelijke vorming lijkt adequaat. Het gaat om de verbinding van het persoonlijke en het maatschappelijke.

1.4 Culturele vorming in ontwikkeling

Zoals vele verschijningsvormen van vorming heeft ook culturele vorming twee componenten. Ten eerste, het ontwikkelen van de eigen persoonlijke culturele oriëntaties tot uitdrukking komen in persoonlijke interesses in inhouden en in expressievormen. Het is een in culturele zin uiten van een persoonlijke stem, een ontplooiing. Het is een culturele uiting van binnen naar buiten. Een tweede component van culturele vorming is van buiten naar binnen: het kennismaken en het zich eventueel eigen maken van culturele uitingen in de omgeving, de samenleving, of zelfs culturele uitingen uit het verleden. Het is een proces van acculturatie. Het kennis maken met en soms ook het zich eigen maken met culturele tradities, in inhouden en in expressievormen.

Deze twee culturele processen, ontplooiing en acculturatie, zijn bij alle verschijningsvormen van vorming in het geding. Bij culturele vorming lijken deze processen nog meer gescheiden te zijn dan bij bijvoorbeeld burgerschapsvorming. In het culturele domein lijkt meer persoonlijke keuzevrijheid te bestaan dan in het maatschappelijke functioneren. Dit is zeer zeker het geval in het onderwijs waarbij enerzijds expressie en beheersing van technieken de aandacht krijgt en anderzijds kennis wordt gemaakt met diverse culturele uitingen en daarin verweven kennis en waardeoriëntaties.

De persoonlijke ontplooiing ook in culturele vorming kreeg in het onderwijs een sterke impuls in de jaren 60 en 70. De verschillende kunstvormen kregen een plaats in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het kennismaken met cultuur, als vorm van maatschappelijke oriëntatie, kreeg ook steeds meer aandacht. De in de jaren 80 opkomende aandacht voor de multiculturele samenleving, zorgde ervoor dat niet alleen de Westerse cultuur bestudeerd werd, maar ook niet-Westerse cultuurvormen, vooral ook uit migratielanden. Toch bleef er veelal een scheiding tussen de leerprocessen bij ontplooiing en maatschappelijke cultuur oriëntatie. Ontplooiing was expressiegericht, maatschappelijke cultuur oriëntatie belevingsgericht. Opvallend was dat in beide componenten, het onderzoeksmatige en intellectuele vrijwel ontbrak. Cultuur werd niet bestudeerd maar geuit of beleefd.

In de jaren 90 met de invoering van de profielen en het studiehuis werd vooral in het vak CKV geprobeerd beide componenten uiting en beleving nog sterker in het onderwijs op te nemen en met elkaar te verbinden. Bovendien werden er aanzetten gedaan

tot een meer onderzoeksmatige benadering van cultuur waarbij de maatschappelijke inbedding ook een plaats kreeg.

Onlangs verscheen de nota over culturele vorming van Minister Bussemaker (Ministerie van OCW, 2013). Zij geeft daarbij aan dat zij culturele vorming zeer belangrijk vindt, en tegelijkertijd legt ze de verantwoordelijkheid bij de scholen en voegt daar aan toe dat de scholen wel meer tijd aan taal en rekenen moeten besteden. De verplichting om CKV aan te bieden vervalt, scholen moeten wel zichtbaar maken hoe ze aan culturele vorming aandacht besteden. Deze positie toont wel culturele diversiteit, maar is niet gericht op het versterken van culturele vorming.

1.5 Culturele vorming en burgerschapsvorming

In hedendaagse opvattingen over burgerschap heeft het begrip burgerschap zich van het politieke niveau uitgebreid tot het sociale en het culturele (Veugelers, 2011b). Burgerschapsvorming raakt daarmee steeds meer verbonden met identiteitsontwikkeling. Nu burgerschapsvorming zo sterk ingrijpt in het persoonlijk leven van mensen is het des te belangrijker dat in een samenleving er, binnen democratische spelregels, ruimte is voor een kritische dialoog en ruimte voor eigen persoonlijke articulatie op het gebied van burgerschap.

Het sterker verbinden van culturele vorming en burgerschapsvorming kan leiden tot een wederzijdse versterking. Burgerschapsvorming kan door een verbinding met culturele vorming meer aandacht krijgen voor het expressieve en de persoonlijke betekenisverlening van de betrokkene en voor de betekenisverlening van sociale groepen in heden en verleden. Culturele vorming kan door een verbinding met burgerschapsvorming meer aandacht besteden aan de maatschappelijke context van cultuur, de maatschappelijke verhoudingen waarin cultuur wordt geproduceerd en beleefd, en aan de persoonlijke betekenisverlening van de lerende en hoe deze persoon gebruik maakt van praktijken en verhalen. Met andere woorden het narratieve leerproces van culturele vorming (Goodson, 2012; De Groot, 2013).

1.6 Verbinding in culturele vorming

Met het begrip verbinding kunnen wij een aantal aandachtspunten voor culturele vorming formuleren. Deze aandachtspunten vloeien voort uit de voorafgaande theoretische beschouwingen:

1. Culturele vorming zou om diepe en betekenisvolle leerprocessen te genereren zowel expressie, beleven als onderzoeken moeten inhouden. Niet dat alle drie de componenten kunnen in alle onderwijsactiviteiten in gelijke mate terugkomen, maar het streven zou gericht moeten zijn op het zoveel mogelijk verbinden van expressie, beleven en onderzoeken.

2. Culturele vorming is in staat tot het verbinden van interesses van de leerlingen (van binnen uit) en cultuur in de samenleving (van buitenaf).
3. In daadwerkelijke vormingsprocessen gaat de lerende een dialoog aan met de omgeving. Op een interactieve wijze positioneert de lerende zich in praktijken en verhalen. De lerende gaat op een sociaal-constructivistische wijze de verbinding aan met de buitenwereld.
4. Culturele vorming kan door een verbinding met burgerschapsvorming aan te gaan meer aandacht besteden aan de maatschappelijke context van cultuur, de maatschappelijke verhoudingen waarin cultuur wordt geproduceerd en beleefd, en aan de persoonlijke betekenisverlening van de lerende en hoe deze persoon gebruik maakt van praktijken en verhalen.

2 Opzet onderzoek

Het onderzoek is een verkennend onderzoek naar hoe scholen aandacht besteden aan culturele vorming en hoe zij daarbij de verbindingen leggen tussen:

- expressie en beleven cultuur;
- culturele vorming en burgerschapsvorming;
- aparte culturele activiteiten en de andere vakken.

Andere onderzoeksvragen zijn:

- Wat is de plaats van culturele vorming in de pedagogische visie van de school?
- Wat is de plaats van culturele vorming in de organisatie van de school?
- Welke culturele activiteiten zijn bestemd voor alle leerlingen en welke alleen voor geïnteresseerde leerlingen?
- Welke ontwikkelingen in culturele vorming hebben er plaatsgevonden en wat is het toekomstperspectief?

Het accent ligt op hoe docenten in scholen werken aan culturele vorming. Op twee scholen zijn panelgesprekken gehouden met een groep docenten betrokken bij culturele activiteiten. Van beide gesprekken doen we uitgebreid verslag. De twee scholen hadden zich op verzoek van de aanvrager gemeld. Voor de gesprekken is een gespreksleidraad geformuleerd.

2.1 Interviewleidraad docenten

Culturele vorming

1. Wat verstaan jullie onder culturele vorming?
2. Waarom vinden culturele vorming belangrijk (pedagogische visie school en samenhang met identiteit school)?

Praktijken

3. Kunnen jullie voorbeelden geven van onderwijsactiviteiten op jullie school die een bijdrage leveren aan deze culturele vorming? Denk aan
doelen
leerjaar
verplicht of keuze
relatie met schoolvakken
beoordeling
leerervaringen

Visie

4. Is de visie meer gericht op cultuuroverdracht of op ontwikkeling van expressie/identiteit
5. Hoe is de verhouding Nederlandse cultuur en culturele diversiteit

Persoonsvorming

6. Wat verstaan jullie onder persoonsvorming?
7. Wat is de relatie van culturele vorming met persoonsvorming?
8. Kun je een verbinding leggen tussen bovengenoemde onderwijsactiviteiten en persoonsvorming?

Burgerschapsvorming

9. Wat verstaan jullie onder burgerschapsvorming?
10. Wat is de relatie van culturele vorming met burgerschapsvorming?
11. Kun je een verbinding leggen van bovengenoemde onderwijsactiviteiten en burgerschapsvorming?

Toekomst van culturele vorming

12. Hoe zouden jullie culturele vorming verder willen ontwikkelen?
accentverschuiving in doelen
nieuwe onderwijsactiviteiten
verschuiving in verplichting en keuze
verandering van beoordeling
relatie van culturele vorming met persoonsvorming en burgerschapsvorming

2.2 Analyseschema culturele vorming

Vervolgens is er een analyseschema gemaakt. Kenmerken daarvan zijn:

Kunstactiviteiten

Beweging of dans
Muziek
Beeldende vorming/tekenen
Media/film/internet
Drama/theater

Vakken die elementen van cultuurvorming kunnen opnemen:

Nederlands
Moderne vreemde taal
Geschiedenis
Aardrijkskunde
Economie
Maatschappijleer

Levensbeschouwing
Biologie
Natuurkunde

Buitenschoolse cultuuractiviteiten

Kunstmuseum
Historisch museum/archief
Theater
Bioscoop
Concert klassieke muziek
Concert moderne muziek
Kunstenaar bezocht

2.3 Leerdoelen van culturele vorming

Voor de volgende domeinen zijn leerdoelen voor culturele vorming geformuleerd:

Persoon
Betrokkenheid bij cultuureducatie op school
Betrokkenheid bij culturele activiteiten buiten school
Inhoud historie
Inhoud hedendaags kunstdisciplines (dans, media, literatuur, etc.)
Vaardigheden
Attitudes
Klas- en schoolniveau

Persoon

Door cultuureducatie plezier te hebben
Door cultuureducatie trots te zijn
Verbeeldingskracht en originaliteit ontwikkelen
Door cultuureducatie een positief zelfbeeld ontwikkelen

Betrokkenheid bij cultuureducatie op school

Betrokken zijn bij culturele activiteiten van school
Te kiezen voor kunstvakken
Deel te nemen aan culturele activiteiten van school
Met eigen suggesties komen voor culturele activiteiten van school

Betrokkenheid bij culturele activiteiten buiten school

In je vrije tijd activiteiten op het gebied van kunst en cultuur ondernemen
In je vrije tijd deelnemen aan voor jou nieuwe kunst en cultuur activiteiten
Anderen enthousiast maken voor bepaalde culturele activiteiten
Deelnemen aan activiteiten van andere culturele groepen

Inhoud historie

- Kennis hebben van de Nederlandse cultuurgeschiedenis
- Kennis hebben van de culturele diversiteit in de Nederlandse geschiedenis
- Kennis hebben van de cultuurgeschiedenis van de Westerse wereld
- Kennis hebben van belangrijke culturele tradities in de Niet-Westerse wereld

Inhoud hedendaags kunstdisciplines (dans, media, literatuur, etc.)

- Praktische kennis hebben van verschillende kunstdisciplines/culturele uitingsvormen
- Theoretische kennis hebben van verschillende kunstdisciplines/culturele uitingsvormen
- Kennis hebben van de hedendaagse Nederlandse cultuur
- Kennis hebben van de culturele diversiteit in de hedendaagse Nederlandse samenleving

Vaardigheden

- Door cultuureducatie over betere communicatieve vaardigheden beschikken
- Door cultuureducatie over betere expressieve vaardigheden beschikken
- Door cultuureducatie over meer denkvaardigheden beschikken
- Vaardigheden uit cultuureducatie kunnen toepassen in andere vakken

Attitudes

- Je verbonden voelen met ons culturele verleden
- Om kunnen gaan met verschillende culturen
- Achter je eigen culturele uitingen staan
- Culturele uitingen van anderen waarderen

Klas- en schoolniveau

- Door cultuureducatie beter samenwerken in de klas
- Door cultuureducatie een beter schoolklimaat ontwikkelen
- Door cultuureducatie de school levendiger maken
- Andere kinderen aanraden om vanwege de cultuureducatie voor deze school te kiezen

2.4 Uitvoering onderzoek

Op twee scholen voor voortgezet onderwijs zijn panelgesprekken gevoerd met bij culturele vorming betrokken docenten en coördinatoren. In hoofdstuk 3 wordt verslag gedaan van deze gesprekken.

Het was oorspronkelijk ook de bedoeling om leerlingen in het onderzoek op te nemen. Aan hen zou een vragenlijst worden voorgelegd. Daarvoor zijn de in 2.3 opgenomen leerdoelen bewerkt tot een vragenlijst. Wij willen weten wat leerlingen belangrijk

vinden bij culture vorming, wat ze hebben gedaan en wat ze hebben geleerd. In de vragenlijst gebruiken met niet het begrip culturele vorming maar het begrip cultuureducatie.

De vragenlijst bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Leeractiviteiten, praktijken en leerervaringen
2. Doelen van cultuureducatie, praktijken en leerervaringen
3. Klassenklimaat (Torney-Purta & Barber, 2004)
4. Burgerschapsdoelen (Leenders, Veugelers & De Kat, 1998)
5. Open vragen
6. Persoonsgegevens

Helaas was het toch niet mogelijk om de vragenlijst bij de leerlingen af te nemen. Om scholen en onderzoekers toch de mogelijkheid te bieden om de vragenlijst of delen ervan te gebruiken, nemen de vragenlijst in bijlage 1 op.

3 Hoe denken de scholen over culturele vorming

Vanwege de rijkheid van het materiaal nemen wij uitgebreide verslagen van beide scholen op. De indeling van het verslag en de analyse is grotendeels zoals geschetst in hoofdstuk 2, maar in de rapportage hebben we om de accenten die scholen leggen nog beter tot uitdrukking te brengen ons vooral laten leiden door de verzamelde data.

3.1 School A

Achtergrondinformatie

Stad: Middelgroot.
Leerlingen: Ongeveer 70% meisjes, 30% jongens. 10% allochtone leerlingen.
Profielkeuze: De profielen Cultuur en Maatschappij en Economie en Maatschappij worden wel iets meer gekozen dan Natuur en Techniek en Natuur en Gezondheid. Maar Natuur en Gezondheid is ook wel veel.

Wat verstaan wordt er verstaan onder culturele vorming?

De geïnterviewden benadrukken bij het begrip culturele vorming vooral het brede aspect. Zij geven een brede betekenis aan zowel het begrip cultuur als het begrip culturele vorming. Zij zien culturele vorming als een onderdeel van de persoonsvorming. Het is niet alleen gericht op het creëren van kunst of andere culturele uitingsvormen maar ook het kijken naar het werk van anderen en het leren daar een mening over vormen.

(1) Onder culturele vorming versta ik een brede ontwikkeling op het gebied van kunst en cultuur, zowel in het zelf uitvoeren als in het kijken naar het werk van anderen. Het beoordelen, kritisch bespreken van het werk van anderen, dat kan zijn binnen de school of buiten de school. (2) Persoon 2: Ik vind het wel een mooie beschrijving. Je moet het wel breed houden. (1) Vooral die brede ontwikkeling is denk ik heel erg belangrijk. (2) Van het moment dat de leerling binnenkomt, totdat hij weg gaat. Niet toegespitst op één jaar of één moment. (1) Dus ook kijken naar de kunst van anderen. De leerlingen moeten kunnen motiveren waarom iets hun wel aanspreekt of niet aanspreekt. Dat leren motiveren is heel belangrijk en leerlingen verschillen in hoeverre ze zich daarin ontwikkeld hebben. Het is dus ook wel een persoonlijke ontwikkeling. (3) In die zin past het ook heel erg bij de visie van onze school.

(1) De culturele ontwikkeling is eigenlijk deel van de persoonsontwikkeling. Wij verwachten dat elke leerling de school verlaat met meer dan wat direct lesgebonden is ge-

weest, dat die leerling een mens geworden is, vrij en open en zonder vrees de wereld instapt. Een manier om dat te bereiken is via culturele activiteiten, onder andere door het zelf te doen, maar ook door te zien wat anderen doen. Het past ons beeld van de leerling als een geheel. Wij zijn niet alleen verantwoordelijk voor het educatief stukje, maar alle invalshoeken van de ontwikkeling van het kind worden gepresenteerd.

(2) Dat is wel heel breed natuurlijk. Het verschilt per project. Als je het hebt over podiumkunsten dan is dat weer wat anders dan wanneer je het hebt over kunstgeschiedenis. (3) Cultuur is natuurlijk iets wat een grote groep mensen bindt en dat kan allerlei aspecten hebben. Dat kan een jongerencultuur zijn, een beweging, of wat dan ook, het kan ook een culturele eigenschap van een heel land zijn. Het kan ook een cultuur binnen deze school zijn. Het zijn bepaalde uitingen of gedragingen die een grote groep mensen gemeenschappelijk hebben. (3) Cultuur is meer dan kunst.

(4) Cultuur is ook de schoolcultuur, de omgangsvorm. Docent en leerlingen die met elkaar omgaan, daar zit vrijheid in, maar daar zit ook respect in voor elkaar. Op hetzelfde niveau in plaats van dat de docent heel hoog staat en de leerling daar beneden. Een van die dingen, het samen doen, het met zijn allen doen, dat is echt zo'n omgangsvorm, dat is de Schoolcultuur. Dat pikken ze al vrij snel op als ze hier op school komen, dat is heel moeilijk te duiden, ik denk dat we daarom moeite hebben het onder woorden te brengen, maar dat is wel wat je voelt als je hier loopt. (4) Dan is er nog het uitvoerende deel. Laten we zeggen het ver bovengemiddeld aanbod wat we hier aanbieden, allerlei activiteiten buiten het curriculum. In vergelijking met een reguliere school.

Hoe wordt er aandacht besteed aan culturele vorming?

Geen talent klassen of theater klas maar culturele vorming voor iedereen

Het streven van de school is dat alle leerlingen culturele vorming krijgen. Dus geen talentklassen voor enkele gemotiveerde leerlingen

(4) Wij willen geen talentenschool zijn. Die talenten komen toch wel, omdat het niveau van alles wat we hier doen hoog is komen de leerlingen van heinde en verre hier naar toe. Wij willen het juist niet elitair maken. (4) Als het een onderdeel van de school is en aanbod voor alle kinderen dan doen wij niet aan talentklasjes of theaterklasjes. (3) Ik denk dat wij een heel duidelijk profiel hebben als school. Onze grote concurrent, het is eigenlijk geen concurrent, maar die school heeft tweetalig vwo die zetten daar hun promotie op in. Wij hebben dat niet. Wij hebben echt een heel ander profiel, ik denk dat dat voor basisschoolleerlingen ook direct echt duidelijk is als ze hier komen. (4) Het is ook steeds lastiger, omdat alle scholen zich profileren als een school die enorm veel doen aan kunst en cultuur en muziek en theater. Nou hebben alle scholen dat als speerpunt, maar dat merk je pas als je open huis is. (1) Ja precies, want zo'n theaterklasje is voor promotie. (4) Dat is gewoon flauwekul. Ik ben er prin-

cipeel optegen, want het is maar voor een paar jaar en je moet er vol voor betalen en zoveel talent is er niet. Uiteindelijk zit er een klein stukje talent, maar de rest noemen ze ook ineens talent.

Activiteiten buiten de vakken en in de kunstvakken

Veel activiteiten worden georganiseerd vanuit de kunstvakken. Daarnaast worden er losse projecten georganiseerd.

(3) In de onderbouw, 1ste en 2de klas, heb je de ludieke week. Dat zijn projecten, culturele projecten meestal, maar dat kan soms ook een technisch project of een sportproject zijn. Ook in de projectweek zit een heel grote dosis kunst en cultuur. Dat zijn de 1ste en 2de klassen. Wat er allemaal exact binnen die gebieden gebeurt weet ik niet. In de 3de klassen proberen we nu de culturele activiteiten binnen de kunstvakken te doen, omdat het erg moeilijk is om het bij andere vakken onder te brengen. Dan hebben we allerlei activiteiten binnen CKV natuurlijk, daar organiseer ik jaarlijks een grote voorstelling van plus kunsthappen, kennis maken met alle culturele instellingen. Dat is de start eigenlijk van het jaar, dan gaan ze naar alle instellingen met een programma, daar doen 3 mavo, 4 havo en 4 vwo aan mee. Dan zijn ze eigenlijk in hun voorexamenklas klaar met hun culturele activiteiten. In de examenklas is daar geen ruimte meer voor. Op individuele basis zou er nog iets georganiseerd kunnen worden.

(4) Alle brugklassers gaan naar het schooltoneelstuk, muziekfestival en kerstviering onder schooltijd, klassikaal gaan ze daar heen, omdat we ze willen laten kennis maken met wat hier allemaal gebeurt. Dan hebben we een gigantische reeks aan activiteiten. In de brugklas kunnen leerlingen meedoen aan het brugklstoneel, improvisatietoneel, daar doen we met 5 groepen aan mee. Dus cursussen 2 maanden met in totaal 120 kinderen van de 300 of zo. In de 2de klas doen we mee aan een festival in de stad, dan maken we een voorstelling waar kinderen uit groep 8 naar komen kijken, dan krijg je al die uitstraling naar buiten toe. Daar doen 2de klassers aan mee, een stuk of 50. En dan hebben we in de 3^e klas improvisatietoneel, daar doen iets van 120 kinderen aan mee. Bijna de helft van alle kinderen. Dan hebben we voor examenklassen 4 havo, 5 vwo het grote toneel noemen wij dat. Dat is heel groot, serieus aangepakt. Daar doen 100 kinderen aan mee. Dat is bijna de helft van het vwo.

(4) Onze theaterzalen zijn 100 dagen per jaar in gebruik. En dan hebben we qua muziek nog op alle feestjes spelen leibandjes, elk schoolfeest wat er is. Daarnaast hebben we het bandjesfestival, elk jaar, 15 bandjes treden op, echt een bandjescultuur. Dan hebben we nog een symfonieorkest met leerlingen die met kerst een voorstelling draaien, 4 avondvoorstellingen, daar doen 150 kinderen aan mee. Met kerst komen 2000 mensen kijken, met het grote toneel komen 3000 mensen kijken. Bij de derde klas komen ook 1000 mensen kijken, dat zijn wel aantallen. We hebben x-factor, een beginnend bandjesproject voor de onderbouwers. We hebben een mini-musical waar

bandjes aan mee werken. Bij alle toneelvoorstellingen is bijna livemuziek. Er zit overal bijna dans in en dan hebben we theatertechniek, waar een flinke groep onder leiding van een docent en nog een andere groep overal ondersteunt. Bij elke voorstelling zit iemand erbij. We hebben een hele actieve videogroep, die bestaat uit 200 leden, kort gezegd. We hebben een videocommissie die zorgt ervoor dat alle evenementen op ofwel op een scherm te zien is ofwel er worden opnames gemaakt, live camera's en montage voor dvd's.

(4) Ja alles is gratis, maar daar komen hele grote groepen mensen op af. Het is wel buitenschools, maar het is het verschil tussen een theaterklasje en dit. De opzet, de visie die we daarbinnen hebben is dat we alles zo professioneel mogelijk maken, we maken gebruik van heel veel oud-leerlingen die, want die hebben we inmiddels, die het vak ingegaan zijn. We maken onze producties, dat gaat heel ver qua professionaliteit, zodat we de leerlingen eigenlijk dwingen om daar in mee te gaan en de bedoeling is dat ze boven zichzelf gaan uitstijgen. En dat horen we ook van kinderen terug en van ouders, die zien het zelf gebeuren. Dat is de insteek die we daarbij hebben.

Journalistieke activiteiten

Sinds een jaar loopt er een journalistiek project waarbij leerlingen zelf nieuws items brengen door filmpjes op te nemen.

(5) We hebben nu een mooie studio waarin ge-edit kan worden met een goede computer en het is ook daar dat de faciliteiten top in orde zijn. Met een groepje van 15 tot 20 kinderen die onder begeleiding van mij en een collega nieuwsitems maken, maar die ook aangeven wat er gebeurt, dus die kondigen aan dat er toneel is, maar ze kondigen ook aan als er is iets in het nieuws en dat gaan ze bespreken met docenten. Zo verbinden ze buiten met de school. Dat zijn leerlingen die journalistiek willen gaan studeren, die het leuk vinden om te doen en die doen het ook helemaal zelfstandig, die interviewen zelf, die editen zelf. We begeleiden wel, we keuren goed of af, je moet natuurlijk een beetje opletten, want het blijft een machtig medium, maar de leerlingen runnen dat zelf. (4) Dat gaat via Facebook en andere kanalen en elke keer komt er een nieuw filmpje, 2 keer per week. (1) Dat is wel leuk om te kijken, dat geeft wel een goed beeld van onze school. Het wordt ook gelinkt aan lesinhoud. Bijvoorbeeld toen die meteor in Rusland in geslagen kwam er een natuurkunde docent uitleggen wat nou eigenlijk een meteor is. En bij het aftreden van de paus ging een docent maatschappijwetenschappen uitleggen waarom dat nou zo bijzonder was.

(5) We zien het aantal kijkers oplopen, maar dat hoeven niet allemaal leerlingen te zijn. Dus je ziet dat er nu al 600 mensen geliked hebben op Facebookpagina, dus die krijgen het in ieder geval binnen, maar nog niet iedere eerste klasser bekijkt dat en dat proberen we ook te stimuleren door kinderen zelf in de filmpjes mee te laten doen. Bijvoorbeeld door een interviewtje. (5) Persoon 5: Iedereen moet ook gaan liken, dan

krijgt iedereen die Facebook heeft elke keer die filmpjes vanzelf en dan ga je. (3) Het zijn ook heel veel oud-leerlingen die het bekijken. (5) Die bekijken het om de binding te houden.

Cultuur reizen

Tenslotte worden er cultuurreizen georganiseerd. Ook tijdens die reizen is er meestal een cultureel programma

(1) Het enige wat ik weet van de Rome-reis is dat daar het programma is cultuur, van begin tot eind, van het eten, we eten Italiaans en de McDonalds wordt vermeden. Je word ook belachelijk gemaakt als je daar naar toe gaat. Het is echt Italiaans en de rondleidingen, alle docenten die meegaan, geven zelf rondleidingen in alle musea, kerken, enzovoort. Op mijn middelbare school hadden we ook Rome-reis, dat was meer hier is het (...) en over 1,5 uur moet je buiten zijn. Dan was je binnen 10 minuten buiten, want het was mooi weer. Er gaan nu 8 mensen mee? En bijna iedereen leidt rond, de grote groep van 70 kinderen die meegaan sluiten zich aan bij de docent waarvan ze denken ik wil wel een keer met die mee en dan gaan ze in kleine groepjes overal langs en krijgen ze het culturele, kunstgeschiedenis verhaal. (4) Persoon 4: En de andere reizen daar doen we ook wel aan cultuur, omdat je steden bezoekt. Dus dat is heel logisch, maar ik denk dat alle scholen het op die manier doen. Maar ook het Italiaanse leven.

(3) In Parijs moeten de leerlingen ook contact maken met Parijzenaren, omdat daar een spel inzit waarin ze een sleutelhanger, of een pen moeten gaan ruilen en zo met een product moeten komen met telkens weer doorruilen. Je moet een zo groot mogelijk product uiteindelijk weten te bemachtigen. Dus ze moeten Frans spreken en ze aanspreken. Zo maken ze ook contact met de mensen. (1) In Londen gaan ze naar het theater, naar de BBC. (3) Die programma's zitten vol met allerlei kunst en cultuur. (4) Je mag toch verwachten dat het op de meeste scholen net zo is met die reizen. Ze hebben altijd werkweken.

Activiteiten in de vakken

Ook binnen de vakken wordt er aan culturele vorming gedaan maar dat is minder structureel. Ook is er niet altijd zicht op wat er precies gebeurt. Of er in de vakken aan culturele vorming wordt gedaan hangt ook van de betreffende docent af. De beperkte tijd is daarbij ook een belangrijke factor. Als culturele activiteiten goed aansluiten bij het lesprogramma is het makkelijker in te plannen dan wanneer dat niet zo is.

(3) Dat hangt van initiatieven van collega's af. Daar binnen gebeurt nog van alles, maar dan heb ik het niet over leerlaag breed. Dat kan wat beperkter zijn, er gebeuren

heel veel culturele dingetjes, zoals excursies, waarbij aanvragen bij mij binnen komen. Het begint in de brugklas met geschiedenis naar het Rijksmuseum. Dat is vaste prik. Wiskunde gaat altijd naar Esschermuseum, biologie gaat altijd naar Naturalis, maar dat is niet cultureel, maar wel cultuur misschien een beetje, 4 havo gaat altijd naar de rechtbank. Het aanbod verschilt wel per jaar.

(3) Literatuur onderwijs wordt ook soms in het perspectief van culturele vorming geplaatst. Ik heb heel nauw contact gehad altijd met de lokale openbare bibliotheek die hebben altijd hele leuke projecten. Het probleem is echter dat de Nederlandse sectie hier een redelijk verdeelde sectie is en redelijk star met hun programma. Het is eigenlijk een plekje waar het heel mooi inpast, maar nog op hele klein schaal gebeurt, incidenteel. Sommige docenten werken heel veel met dat soort projecten en andere docenten juist helemaal niet. (1) Het is wel zo dat wanneer we met toneel een thema hebben dat aansluit bij een vak dan gaan ze er wel op in, maar dat hangt er net vanaf wat het is. We gaan heel vaak naar het theater, maar het moet wel iets zijn wat past.

(4) Wat ik merk als je de ruimte hebt dat we dan naar de moskee gaan bijvoorbeeld. Dat je ook echt die vrijheid gebruikt om andere dingen te doen, want je bent nou eenmaal aan tijd gebonden en dat is het frustrerende. Ik zou fantastische dingen weten te bedenken, maar ik heb één uurtje in de week met een klas en daar vallen er twee van uit, dus je zit gewoon te haasten.

(3) Binnen zo'n grote school ben je natuurlijk afhankelijk van de secties. Zodra er te weinig gebeurt zorg ik er wel voor dat dat geld besteed wordt, maar eigenlijk wil je graag dat vanuit de secties komt, dat het ook inbedding heeft in het lesprogramma en pas dan krijgt het betekenis voor leerlingen. Als wij los allerlei leuke dingetjes gaan doen, nemen ze er wel iets van mee, maar het moet eigenlijk wel ingebed zijn.

Gymnasium leerlingen kunnen in de eerste twee leerjaren kiezen voor een speciaal traject waarin wordt gewerkt volgens een innovatief onderwijsconcept. Leerlingen moeten meer zelfstandig en onderzoekend leren. Er wordt niet gewerkt met een standaard lesurenrooster, maar leerlingen werken langere periode aaneen aan vakoverstijgende onderwerpen. Deze vorm van onderwijs biedt meer ruimte voor culturele vorming volgens de geïnterviewde. Dit is echter maar voor een klein deel van de leerlingen.

(2) Maar dat zijn, daar heb je juist ook die vrijheid, de hokjes zijn weggehaald tussen de vakken. Je kijkt naar leergebieden, daar heb je veel meer tijd, daar proberen we projectmatig te werken, de buitenwereld naar binnen te krijgen, experts voor de klas op die manier motiveren, we hebben net een project achter de rug moeten ze hun eigen stad ontwerpen van begin tot het eind, maar met maquette erbij en dat presenteren bij de bank en met architecten. En dat gevoel van echt in de maatschappij zitten, daar haal je burgerschapsvorming naar binnen.

(3) Het volgende blok is gebaseerd op de vaderlandse geschiedenis, maar dat zal resulteren een theatervoorstelling waar meerdere gebieden samenwerken. En terwijl zij de vaderlandse geschiedenis behandelen, dan doe ik Rembrandt en zo krijgt alles een beetje verband met elkaar. (3) Het is vooral de structuur van de leergebieden en het rooster wat die mogelijkheden biedt. Als je eenuursvakjes hebt, dan zit je veel strakker in je program.

Facilitering

Op de school zijn veel faciliteiten voor culturele vorming. De activiteiten zijn gratis voor alle leerlingen. Maar sommige activiteiten leveren ook geld op. Bijvoorbeeld de theaterproducties. Daar komen veel mensen op af die entree betalen.

(4) Om te beginnen maakt de school het echt belangrijk door middel van mensen die ze ervoor in dienst hebben genomen. Ik ben dan artistiek leider in vaste dienst. Dan hebben we een theatertechnicus die voltijds in dienst is. Daarnaast is er een technicus die een heel groot deel van zijn baan met video en theatertechniek bezig is. Bij de theater- en muziekactiviteiten zijn er heel veel collega's die daar uren voor krijgen, die vrij gemaakt worden. Daarnaast de faciliteiten die we inmiddels in 40 jaar opgebouwd hebben qua huisvesting, eigen theaterzalen, grote zaal, kleine zaal en een buitentheaterdje en we hebben ongelofelijk echt extreem veel spullen aan licht, geluid en videoapparatuur.

In hoeverre is de culturele vorming geïntegreerd in de hele school?

(3) Ik denk dat als je een rondje gaat lopen in de school, dan voel je het al, want er hangen overal tekeningen, overal aanwezig, in de hal. (1) Inmiddels, er is een tijdje geweest waar er een beetje frictie was tussen de toneelgroep en de niet-toneelgroep, maar dat is inmiddels al wel behoorlijk bijgelegd. (5) Maar dat had volgens mij vooral te maken met de overgang van de jaren '60/70 groep collega's en de, zeg maar de oude wereld en de nieuwe wereld. Daar was op een gegeven moment wel wat frictie. (1) Inmiddels is dat weg, terwijl je af en toe elkaar in de weg zit. Als het 3^e klas toneel is dan worden de kinderen, omdat het weekend te kort was de hele dag uitgeroosterd en dan zit de rest van de docenten met een halve klas, want de rest van de leerlingen doet mee aan het toneel. Dat moet je wel van elkaar accepteren, dat dat af en toe gebeurt en dat er af en toe iets misgaat, of net niet lekker gepland is, maar ik denk dat de tolerantiegraad heel erg hoog is. Het is niet zo als ik hier mensen had zitten van de taal en de exacte vakken dat die zeggen het is maar hobbyisme. (4) Nee. Iedereen is zich ervan doordrongen dat ze er eigenlijk alleen maar gemak van hebben. De sfeer is zo op school voornamelijk door dat soort activiteiten en daar heeft iedereen baat bij. (5) Wij profiteren el van de strijd die er is geweest vanaf de jaren '70. Kijk voor iemand die nu op school komt, die weet dat dit er is, maar die weet niet beter. In de

jaren '70 had je duidelijk twee partijen; mensen die dit voor ogen hadden en mensen die dachten van nee dat lijkt me helemaal niks. En die strijd, dat is grappig om te zien, is er bij de oude collega's nog steeds, ze staan dan ook lijnrecht tegenover elkaar. Dat zie je nog steeds terug op de personeelsfeestjes, over cultuur gesproken. Dat is ons voordeel denk ik. Maar als er nieuwe jonge collega's binnen komen dan worden ze ook enthousiast gemaakt om mee te doen aan meer. Het blijft altijd wel komen. Ik heb toevallig laatst een keertje zitten kijken op de personeelslijst, volgens mij zijn er 40 van de 150 collega's die structureel meewerken aan allerlei activiteiten.

(3) Wat heel prettig is aan de school, is dat de directie je heel veel vrijheid geeft. Er zijn scholen waar absoluut geen lesuitval mag plaats vinden en wij mogen, alles dwars door het jaar organiseren, dan moeten we wel opletten dat we elkaar niet in de haren zitten, maar er is dus heel veel mogelijkheid om te reageren op aanbod en dat wordt al veel gedaan, maar zodra er ergens een leuk aanbod is, een voorstelling voor de brugklassers of wat dan ook, een instelling een project heeft georganiseerd, dan springen wij daar ook op in. De dingen die ik noemde zijn vaste onderwerpen, maar daarnaast hebben we ook veel aparte onderwerpen. Je hebt een bepaalde cultuur op een school. Je neemt personeel aan, personeel voelt zich aangesproken tot een school. We hebben het net gehad over die strijd van vroeger die vooral is verdwenen, er is nu een hele nieuwe populatie docenten die dus blijkbaar binnen deze cultuur zich vrij voelt en dat zal doen. Er zitten weinig starre hoofden hier met oogklepjes.

Er zijn echter ook altijd leerlingen die minder gemotiveerd zijn voor culturele vorming. (4) Je moet echt je best doen volgens mij, maar er zijn leerlingen die er helemaal niks mee hebben. Het is niet zo dat iedereen die binding heeft en als je wil kan je hier alles doen, maar er zijn ook kinderen die hier van school gaan en zeggen van ja het was aardig. (3) Ja, maar daar staat een heel goed sportprogramma tegenover, voor de leerlingen die niets met kunst en cultuur hebben.

Effecten van culturele vorming op de persoonsvorming en schoolklimaat

De manier waarop binnen de school aandacht wordt besteed aan culturele vorming heeft volgens de geïnterviewden een groot effect op het schoolklimaat. Het heeft invloed op de manier waarop docenten en leerlingen met elkaar omgaan.

(3) Als je binnen deze school kijkt denk ik dat de meerwaarde wel in het schoolbrede en de schoolcultuur. Sterker dan het vakje CKV, want de manier waarop je het aanbiedt is heel verschillend. Het schept denk ik een sfeer waarin de relatie tussen leerling en docent, die afstand is heel klein, een hele flexibele en soepele relatie, leerlingen kunnen binnen komen. Er ontstaat een soort vrijheid en vertrouwen daardoor, door al dit soort activiteiten. (1) En de leerlingen nemen zelf de ruimte ook. Een heleboel leerlingen leven hier hun leven echt ten volle en zien school niet als iets waar je bent van 8 tot 3 en dan wil ik zo snel mogelijk naar huis, maar er zijn kinderen die hier tot diep in

de avond zijn, omdat ze kabels aan het sjouwen zijn. (4) Je krijgt ze niet weg af en toe. (1) Bij toneel moet je in de voorjaarsvakantie om 10 uur 's avonds een rondje lopen en zeggen ga naar huis, ga slapen, morgen om 10 uur ben je weer welkom. Dat is wel apart en op het open huis is na afloop een feestje in de docentenkamer met docenten en leerlingen die samen op het open huis hebben gestaan en dat vier je met elkaar, want je hebt iets moois gemaakt/gedaan. (4) Bij het open huis merk je het al. Als kinderen hier de school binnen lopen dat ouders zeggen, er staan vrolijke docenten, die het hier blijkbaar naar hun zin hebben, in de gang er sprankelt iets.

(5) Wij noemen het cultuur, omdat wij erover nagedacht hebben, maar de meeste mensen zullen het meer als sfeer ervaren. Maar in feite is dat de cultuur, die bewust gecreëerd wordt. (1) Het heeft ook met de bewustheid van de leerlingen zelf te maken. Als ik naar buiten ga met leerlingen, laatst zat ik met een grote zaal in het stadstheater met allerlei klassen en ik dacht oh hemel waar ben ik aan begonnen, gaat dit in vredesnaam wel goed. De leerlingen hebben hier op school geleerd, die bepaald cultuur, kijk naar elkaar en respecteer elkaar. Het ging perfect in die theaterzaal, wij kregen een compliment van de theatergroep, de technicus, dit is uniek, deze school. Dat is ook een stukje cultuur, opvoeding zullen we het nu maar even noemen wat deze leerlingen hebben meegekregen door het hele culturele aanbod binnen de school, waardoor zij als mens naar buiten in de maatschappij een gedrag vertonen. Ik denk dat je door dit soort dingen veel meer leerlingen kent dan die anders alleen maar in je les zitten. Zeker de docenten die wat meer betrokken zijn bij dit soort evenementen, je kent gewoon veel meer kinderen. Kinderen kennen elkaar ook beter. Dat heeft ook met Dalton te maken.

Bij veel culturele activiteiten zitten leerlingen van de mavo, de havo en het vwo door elkaar. Er is bewust hiervoor gekozen om de leerlingen van verschillende niveaus met elkaar in contact te brengen. (1) Bij de reizen bijvoorbeeld ook. Er is wel een reis naar de Ardennen waar de mavo voorrang heeft, omdat het de enige kans is om een buitenlandse reis te doen, die hebben voorrang, maar het is niet verplicht om daar naar toe te gaan en daar mogen ook anderen kinderen bij. derde klas toneel, eerste klas toneel zitten alle groepen door elkaar, ludieke week alles door elkaar. Dat is echt een bewuste keus om dat zo te doen, daardoor kennen die kinderen elkaar. Ze kennen elkaar al van de opdrachten, bovenbouw reizen zijn ook door elkaar heen (de bovenbouw havo en vwo). Het is wel zo dat havo en vwo-leerlingen hier nou eenmaal langer zitten, dus die maken meer mee. Dat heeft meer met de verblijfsduur te maken, dan dat het een beslissing is dat we de mavo er niet bij willen hebben. Dat is gewoon niet zo.

(1) We waren oorspronkelijk 1-2-3 mavo-havo-vwo, en dat is geleidelijk aan gecombineerd naar 3 lagen, maar dat is eigenlijk onder druk van buiten. Terwijl dat fundamenteel nog steeds een pijnpunt is bij veel mensen. Het liefst zouden we het niet doen, maar door allerlei buitenschoolse, extra curriculaire activiteiten, hebben we de gelegenheid om dat recht te trekken. (4) De marktontwikkeling van de laatste 10 jaar is dat heel veel mensen die een vwo-kind hebben die willen dat niet, maar als het om een toneelstuk gaat dan weten ze niet beter. Dan vinden ze het prima. (1) We doen zelf

heel erg ons best om dat zelf te doorbreken

Uiteindelijk zijn de geïnterviewden er van overtuigd dat de culturele vorming ook invloed heeft op de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen.

(3) Ik denk dat door dit soort activiteiten de leerlingen hier meer evenwichtiger personen van worden. Ik ben benieuwd of de leerling zich zelf bewust is van dat ze dat leren reflecteren op, of bewust worden van een andere wijze van kijken. Ze worden er wel vanaf klas 1 mee opgevoed. De 3^e klas reizen zijn meer gebaseerd op volwassen worden van de leerlingen. Leren koken, kamperen dat soort persoonlijke ontwikkeling. Wat voor sommige leerlingen echt helemaal nieuw is en ook dingen bezoeken, musea e.d., maar daar ligt het accent iets anders. Niet zozeer op het culturele, maar op jezelf terug geworpen zijn. Leren zelfstandig worden, met elkaar optrekken en dat soort dingen.

(1) We hebben ook de wendagen, voor alle 1^e klassers, de eerste week van het jaar, 3 dagen door heel Nederland en dat is een combinatie van sport en spel, elkaar leren kennen maar ook volgende week zit je in de klas, wat heb je bij je en hoe ga je dat doen. Er zitten gewoon lessen in het programma en open uren om te oefenen in het programma en sportdag, zwemmen en iets van bonte avond. Daar worden ze los geweekt van thuis. (4) Leerlingen worden op deze school minder afgerekend op hun resultaten. Het gaat mij echt om die persoonsvorming van die kinderen, dat is belangrijk. Dat ze ook nog wat leren van aardrijkskunde en natuurkunde dat is ook belangrijk, maar ik hoef niet de 10-en af te leveren op de universiteit. (1) In balans, maar ons streven is niet om bij de top 10 van Nederlandse scholen op de bolletjes van de Nederlandse inspectie te komen. Het beleid is top 25, dat is fijn als we daar in zouden zitten. Daar zitten we ongeveer in en dat is goed genoeg, het hoeft niet in de hemel als we er maar voor zorgen dat we de leerlingen afleveren zoals we die volgens de statuten willen afleveren. Dat is belangrijker dan de resultaten.

Wordt er aandacht besteed aan verschillen perspectieven vanuit verschillende culturen?

(3) Wij zijn een relatief witte school. Het grappige is dat op een gegeven moment een multicultureel aanbod kwam vooral voor vmbo-scholen en dat multiculturele heel erg benadrukte. Dat soort voorstellingen hebben we ook binnen gehaald voor de mavo en je merkte onder de leerlingen: waar gaat dit over, waar maken jullie je druk om. Het leeft niet onder de leerlingen en natuurlijk hebben we verschillende culturen, we hebben zat verschillende culturen op school zitten, maar de leerlingen ervaren het niet van wij hebben last van multiculturele problematiek. (1) Iedereen is een individu, het gaat niet om groepen. De keuze voor onze school is wel bewust en het is een school met heel veel vrijheid, verantwoordelijkheid en zelfstandigheid. Ik denk dat dat voor veel ouders op een bepaalde manier ook kan afschrikken en dat ze zeggen liever niet. Doe

mij maar de strengere strakkere school. (1) Misschien toch het contrast tussen wat thuis en wat hier verlangd wordt van kinderen. Je ziet ook wel eens dat bij kinderen die een andere achtergrond hebben dat kan botsen. Dat ze moeite hebben met de zelfstandigheid die dat van ze vraagt. Ouders vragen dan ook vaak of we niet wat strenger moeten zijn. (4) Wij hebben ook relatief een groot aantal kinderen van buitengebied. Dorpjes van 12/13 kilometer hier vandaan.

Culturele vorming in de toekomst

We vroegen hoe de geïnterviewden aankijken tegen de toekomst. Hoe ziet de culturele vorming er over vijf jaar uit? Welke problemen en knelpunten zien zij bij culturele vorming. De geïnterviewden gaven aan dat zij verwachten dat zij de culturele vorming zo door kunnen zetten als ze nu doen. Een mogelijk probleem is de groei van het aantal leerlingen. Daarnaast is er steeds meer aandacht voor presteren wat mogelijk ten koste gaat van de culturele vorming. Vanuit de overheid is er minder subsidie beschikbaar voor culturele vorming maar ook ouders hechten steeds meer belang aan een beroepsgerichte opleiding.

(5) Ik denk niet dat wij veel veranderen, los van de aantallen kinderen. We zijn al 42 jaar zo, er zijn best wel momenten geweest waarop de school een richting op had kunnen gaan met wat voor reden dan ook en dat is nooit gebeurd. Je hebt natuurlijk te maken met wat sleutelfiguren die uiteindelijk vervangen moeten worden. Ik weet dat onze rector over een jaar of 7 weggaat en die is er nu al mee bezig om dat te waarborgen. Ik denk er zelf ook al over na en ik ben nog jong. (1) Ik denk dat veel mensen zich er ook van bewust zijn dat als je hier iets moois hebt opgebouwd dat je ook wil, dat dat door blijft gaan. Dat merk je ook aan de oude garde, dat ze altijd terug blijven komen en soms dat je denkt nu is het wel genoeg, blijf nu maar even weg. Ik denk dat het zo gedragen wordt wat hier gebeurd in de school dat je het graag wil overdragen. Er zijn natuurlijk veel oud-leerlingen die hier komen werken, die hebben zelf al als leerling ervaren wat belangrijk is en dat het doorgaat. Er zijn dit jaar weer 2 oud-leerlingen bij gekomen die hier dit jaar les gaan geven.

(5) Als er nieuwe jonge collega's binnen komen dan worden ze ook enthousiast gemaakt om mee te doen aan meer. Het blijft altijd wel komen. Ik zou niet weten waarom het meer of minder zou moeten worden. (3) Het knelpunt wat ik ervaar is toch wel, dat het moeilijker wordt om te organiseren. Er gebeurt zoveel in de school, wil ik met een activiteit naar buiten met de leerlingen dan heb ik een begeleider nodig en die zijn steeds moeilijker te vinden, want er gebeurt al zo veel en ja mijn lessen zijn al uitgevallen dus ik kan niet mee. Het moet wel hanteerbaar blijven, er is een grens aan wat je kunt.

(1) Daarom is het ook wel dat we niet iedereen mee kunnen laten doen bij het grote toneel. (5) Als de school blijft groeien, dan gaan we ook knelpunten krijgen en ik zou

niet weten hoe we dat moeten organiseren. Je zit op een gegeven moment gewoon aan je taks, qua alles, qua organisatie. We hebben onwijs veel uitnodigingen om mee te doen met festivals en dat soort dingen, ik hou alles af, want we zitten vol, we zitten gewoon vol. Er zal in de toekomst wel rekening moeten worden gehouden dat het lastiger is om aan subsidie voor culturele vorming te komen

(3) Ik denk dat het deel van zeg maar de buitenschoolse activiteiten, toneel, muziek, video, dat gaat wel door. Binnen vakken zal het steeds lastiger worden, maar dat is door druk van het programma en is ook afhankelijk van subsidiëring. Het is heel apart fenomeen. Ik zat tot voor kort ook in een commissie bij de gemeente waar ik contact had met culturele instellingen, daar hoef ik nu niet meer naar toe, want de subsidiëring van middelbare scholen is helemaal afgelopen. We gaan nu weer investeren in basisonderwijs, maar we laten verder die middelbare scholen dobberen en er wordt automatisch verwacht, jullie hebben nu een cultureel programma opgezet, geld hebben jullie niet meer nodig, dat moet je zelf maar gaan zoeken. De culturele instellingen die juist een programma hadden opgebouwd voor scholen, die moeten allemaal stoppen, vanwege een gebrek aan subsidiëring en vervolgens gaan we nu wel het geld pompen in het basisonderwijs. Ik vind het apart lopen, het beleid en daar ben je wel deels van afhankelijk. Daarnaast zitten we te wachten, gaan we nou ook de genadeslag geven voor CKV. Hoe gaat dat verder?

(3) Het voordeel is dat de organisatie van onze school zo flexibel is, dat wij de mogelijkheid hebben om telkens ergens op in te springen. Dat we niet helemaal volledig afhankelijk zijn en dat we dan het culturele ... Het feit dat ik cultuurcoördinator ben is ook vrij uniek, niet iedere school heeft er eentje. School ondersteunt heel veel en dat is het enige waarop ik denk daardoor zal het wel door blijven gaan en kunnen we wel weer volhouden. Maar of afhankelijk van het ministerie we alles vol kunnen houden is een vraag. Dit andere stuk gaat zeker door.

De geïnterviewden gaven daarnaast aan dat de culturele vorming ook onder druk komt te staan door het afschaffen van het vak CKV. Daarnaast kiezen leerlingen steeds minder vaak voor een kunstvak.

(3) De vraagstelling blijft, die leerling moet je wel cultureel vormen alleen dat moet nu binnen de leergebieden, dus binnen aardrijkskunde, binnen Nederlands, binnen Engels. Natuurlijk kan dat idealiter, maar eenuursvakjes, verplichte leerstof die zullen dat tegen werken. Dat ingezien wordt dat culturele vorming wel wat meer is dan alleen maar CKV, als je echt serieus wilt praten over culturele vorming dat dat heel wat inhoudt, niet wat losse dingetjes. (3) Dat het vak herzien mag worden dat zal ik direct beamen, want het is natuurlijk heel moeilijk. Hier nemen de leerlingen het automatisch op andere manieren mee, om het ze echt door de strot te duwen om het zo te zeggen dat blijft moeilijk. Daarvoor zijn ze ook nog in ontwikkeling. Misschien denken ze als ze van school af zijn pas terug van oh ja goed gedaan, dat weet je nooit.

(1) De kunstvakken staan juist onder druk, maar dat komt meer doordat het kiezen van een kunstvak moeilijker is geworden. Zeker op het vwo is het bijna onmogelijk, op de havo staat het nu ook onder druk, omdat er een soort maatschappelijke tendens is onder ouders van wat eigenlijk 'je moet een vak leren' en er wordt niet veel belang aan gehecht. Dat merk je de laatste jaren. Het heeft echt met de keuze van de profielen te maken en van de vakken. Zelfs binnen het Cultuur en Maatschappij profiel zijn er toch veel leerlingen die kiezen voor toch maar aardrijkskunde. Er is op dit moment een terugloop in de kunstvakken.

3.2 School B

Achtergrondinformatie

Stad: Middel.

Leerlingen: Overwegend witte school.

Wat wordt er verstaan onder culturele vorming?

Ook op deze school wordt het begrip culturele vorming breed opgevat. Culturele vorming komt in verschillende disciplines en vakken op uiteenlopende manieren tot uiting. Naast de klassieke culturele vorming gericht op de kunst en literatuurgeschiedenis heeft cultuur ook te maken met het dagelijks leven van leerlingen. Juist doordat het begrip cultuur zo breed is, is het volgens de geïnterviewden noodzakelijk om in het onderwijs keuzes te maken. Het is hierbij ook belangrijk om ruimte te geven aan leerlingen om een eigen opvatting van cultuur te ontwikkelen.

(2) We zijn heel erg bezig om te definiëren wat wij als cultuur zien als school. Dus wat wij ook willen gaan doen is cultuur in de breedte trekken, dus niet alleen cultuur in de kunstvakken. We willen dat cultuur in de breedte van de school te zien en te voelen zal zijn. Ook het culturele erfgoed is een onderdeel van cultuur en natuurlijk komen daar vakken als geschiedenis of aardrijkskunde ook om de hoek kijken. Het gaat verder dan alleen beeldcultuur. Het gaat ook over hoe wij mensen zich tot elkaar verhouden, hoe onze identiteit in elkaar zit en hoe anderen in elkaar zitten. Het is belangrijk om op deze manier een beeld te krijgen van onze maatschappij. Het probleem en het mooie met cultuur is dat het heel breed is en dat er heel veel uit te halen is. Dat vind ik het mooie aan het profiel cultuur. De moeilijkheid is dat als alles cultuur is dat er dan niks meer is.

(3) Dat is het lastige bij het versmallen of verbreden van het begrip cultuur, want nooit wordt kinderen geleerd dat cultuur in tegenstelling tot de natuur al datgene is wat mensen hebben ingericht in de samenleving. Dat is natuurlijk ook zo, alleen het is heel moeilijk om dat in een schoolsetting te definiëren. Daardoor wordt cultuur vaak verengd tot kunst, dat het meer is mag duidelijk zijn.

(1) Als ik het vanuit mijn vak bekijk, dus smal, dan is culturele vorming gericht op het beeld, op het beeld cultuur, op het kunnen begrijpen van het beeld, het kunnen hanteren en interpreteren. Dat is eigenlijk de functie van het beeld en van onze cultuur. Maar dat is natuurlijk ook breder, want er zit ook nog een stuk geschiedenis bij en kennis van gedrag, dus dat is veel breder. Dat is een beetje hoe je de scheiding aanbrengt, in de onderbouw richten wij ons heel erg op beeldaspecten, in de bovenbouw richten we ons op maatschappijvisie, maatschappij en kritiek. Hoe wordt het beeld gebruikt in de maatschappij? In de huidige samenleving, als je het breed bekijkt is cultuur alle media, film, en meer vanuit CKV gezien de hele visuele omgeving van ons. Het zijn de mensen wat ze doen en wat ze dragen, film, literatuur, mode, muziek, dus alle culturele media die er zijn horen bij cultuur.

Vanuit mijn geografiestudie, zie ik cultuur inderdaad heel breed. Dus als je het hebt over culturele vorming dan denk ik dat het de vorming van leerlingen is waarbij ze in aanraking komen met al die aspecten, niet alleen van Nederlandse cultuur, maar ook nog eens van buitenlandse cultuur, van vreemde culturen. Dan denk ik niet alleen aan kunst, maar ook aan bouwkunst, aan literatuur, vanuit verschillende tijden.

(2) Kunst is een onderdeel van cultuur. (1) Klassieke culturele vorming, ik zie het heel breed van daar uit. (5) Het is ook altijd gericht op onderzoek van wat leeft er in de maatschappij, wat is er aanwezig in de maatschappij en hoe ga je dat vertalen in een werkstuk; het uitdrukken van individuele leerlingen van die informatie. Er is altijd een combinatie van kennis maken met en dat dan vertalen naar een betekenis. De leerling moet daar betekenis aan gaan geven. Dus die samenhang is er altijd wel geweest. Het is niet alleen maar het uitdrukken van ideeën, bepaalde denkbeelden of belevingen.

(4) Ik behandel bij mij KCV, vwo 4, ook Rome en de Sint Pieter en dan heb je het over de katholieke kerk en toen ook de vraag gesteld welke christelijke feesten ken je nou eigenlijk en wat betekent dat. Je ziet dan dat de helft van de leerlingen het dan ook wel weet, maar ook een helft die daar heel weinig vanaf weet. Ik confronteer ze daarmee met jullie hebben wel vrije dagen op christelijke feestdagen en jullie genieten daarvan en jullie gebruiken die ook, maar wees je bewust dat die ook een oorsprong heeft en wat betekent dat eigenlijk. Iedereen kent dan Pasen, hemelvaart, Pinksteren, dat viel me toch mee. Dat redelijk wat leerlingen daar vanaf wisten. Het valt ook wel tegen, want ze kennen net de oppervlakte.

(3) Bij CKV doen we de sport bewust niet, omdat het een andere vorm van cultuur is. Leerlingen vragen er wel eens naar, maar ze hebben er ook geen moeite mee als we zeggen het is een andere categorie. (2) Maar carnaval is natuurlijk wel cultuur, maar iedere school doet carnaval en viert kerst. Over sport, we hebben een school en die hebben sport als profiel, dus het is ook dat zij daar heel erg mee bezig zijn. Net zoals anderen ons niet in het vaarwater zitten, doen we dat ook niet bij anderen. Het klinkt heel stom, want dat wil niet zeggen dat sport een mindere vorm van cultuur is.

(4) Leerlingen worden steeds mondiger en door het internet hebben ze ook een beeld van alle vormen van cultuur die daar zijn en van wat bij hen past. Daar moet ik in de toekomst ook wel rekening mee moeten gaan houden, dat ik ruimte geef aan leerlingen die een ander idee van cultuur hebben dan ik heb en duidelijk maken dat dat niet minder is. Dat is denk ik wel een taak, die ik mezelf stel, maar ook anderen zullen dat gaan ervaren. Zeker als je vakoverstijgend gaat werken, dan is cultuur niet meer een opera of een toneelstuk van Shakespeare, dat is ook andere vormen van cultuur. (2) Het is lastig die breedte, maar andere kant is het mooi, omdat je zoveel onderwerpen kan behandelen en daar iets mee kunt.

Hoe wordt er aandacht besteed aan culturele vorming?

Aanvankelijk kreeg de culturele vorming voornamelijk aandacht in de kunstvakken en in de daarvoor opgezette cultuurklassen. Van daaruit is de school gaan werken aan een bredere invulling van culturele vorming. Culturele vorming zou niet alleen in de kunstvakken moeten plaatsvinden maar ook daar buiten en zou in de hele school merkbaar moeten zijn. Daarom probeert men ook de andere vakken en schoolse activiteiten meer te betrekken bij de culturele vorming.

(4) Aanvankelijk hebben we cultuur heel erg smal gedefinieerd en zijn we begonnen met podiumklassen en met de atelierklassen. Daar kwamen allerlei dingen bij, zoals het rockblok bij en toen hebben we onszelf op een gegeven moment afgevraagd wat het voor ons betekent om een cultuurschool te zijn. Nu zijn we eigenlijk in een beweging om vanuit dans, drama, muziek, tekenen en handvaardigheid de culturele vorming breder te trekken naar de hele schoolomgeving. (3) We willen ook de niet kunstvakken meer erbij betrekken. Niet zoveel mogelijk, maar meer. (5) En ook buiten het lesgebeuren, bijvoorbeeld als je met leerlingen op reis en op pad gaat. Als leerlingen met een school als de onze naar de Efteling gaan, ik noem maar iets, kunnen we daar dan ook iets anders voor verzinnen wat meer past bij het feit dat we een cultuurschool zijn. Laten we dat ook anders doen dan andere scholen.

(2) Wat ik heel mooi vind binnen de vakken, is dat wij in de brugklas aan alle leerlingen een heel breed pakket aanbieden, waar tekenen, handvaardigheid in zit, beeld en geluid, computeranimatie en dergelijke, vormgeving en techniek, dans en drama. Dat zijn zes vakken, die worden in verschillende perioden aangeboden. In de tweede klas gaan we dat enger maken, dus er ontstaat een trechter, dat wil zeggen dat er twee vakken zijn die de kinderen verplicht blijven volgen en twee van de overige vier gaan ze kiezen. Dus een leerling heeft ingezien: 'ik vind dans eigenlijk wel heel leuk om te doen en dat gaat me ook goed af dus dat wil ik, maar die techniek dat is niet zo mijn ding, dat laat ik vallen.' Kinderen mogen kiezen en die keuze wordt in de derde klas nog een keer toegespitst. Vervolgens, en dat vind ik één van de mooiste evenementen die we in huis hebben, wordt aan het eind van de derde klas het hele reguliere kunstprogramma van de onderbouw afgesloten in een heel groot evenement. In dat eve-

nement wordt gewerkt vanuit allerlei disciplines, vanuit dans, vanuit drama, vanuit tekenen, handvaardigheid en techniek. Er wordt één thema gekozen en daar omheen speelt een dergelijke hele bijeenkomst zich af. Ook de ouders komen kijken. Dat vind ik heel mooi om de hele onderbouw op dat moment af te sluiten. Later kunnen de leerlingen natuurlijk examenvakken kiezen, maar de onderbouw is met dat evenement afgesloten.

(1) Je ziet door de breedte van het aanbod dat iedere leerling een vorm kan vinden om iets te maken of om samen te doen. Tekenen is een aparte vaardigheid, maar in ‘vormgeving en techniek’ kan je een stukje techniek koppelen aan vormgeving. Leerlingen moeten bijvoorbeeld een autootje maken dat ook echt mechanisch werkt. Het moet gaan rijden. Dus als de vormgeving niet zo goed lukt, dan kan de techniek nog wel lukken. Ook bij beeld en geluid. Er zijn heel veel leerlingen die niet zo goed kunnen ontwerpen, maar wel heel goed met bestaande beelden een animatie kunnen maken. Die leerlingen vinden die technische kant weer heel leuk.

(4) Je ziet ook wel dat leerlingen ontdekken van dit is toch niet iets voor mij. Dat geeft niet. (2) Een leerling moet doen wat bij hem past. De talenten eruit halen en ontdekken dat je daarmee heel goed een opleiding kunt volgen en dat daar ook heel goed een baan in te vinden is. Of duidelijk ontdekken dat iets niet voor jou is weggelegd. Dan hoef je die keuze ook niet te maken en er naar te kijken. Ik vind dat wel interessant, of we die ontwikkeling voort kunnen zetten. Of we daar iets mee kunnen.

(2) Wat we nu wel omschreven hebben is dat wij vinden dat cultuur heel erg geschikt is om handvatten te geven voor vaardigheden die ze ook na school of op hun vervolgopleiding nodig hebben. We hebben bijvoorbeeld al presenteren: dat je flexibel bent in de stof die je voor je neus krijgt, dat je leert samenwerken. De moeilijkheid zit hem in het toetsen daarvan, een vak is makkelijker te toetsen, maar het zijn wel vaardigheden die van je gevraagd worden.

(5) Wat ik leuk vind is dat ze bij Nederlands ze een betoog moeten houden. Je hebt dan al leerlingen die sidderen bij de gedachte dat ze voor de klas hun verhaal moeten houden en die worden dan met behulp van de docent drama over hun podiumvrees heen geholpen en dat vind ik een mooi voorbeeld. Een dergelijk vak als wat de drama-docent geeft van ga staan, probeer jezelf te concentreren op wat je wilt vertellen, hoe ga je met je publiek om. (2) Dat is meer education through arts. Wat niet wil zeggen dat het niet mooi is als iemand daarbij geholpen wordt. (4) Juist doordat we dat in huis hebben kunnen vakken elkaar aanvullen met vaardigheden.

Aandacht voor culturele vorming in de cultuur klassen

(2) We hebben de podiumklassen, daarin zit drama, dans en zang. De andere poot zijn de atelierklassen, meer beeldend. (3) Het is eigenlijk voortgekomen uit de profilering

van scholen uit de buurt en we wilden iets extra's aanbieden. We hadden al rockblok en podiumvakken en we deden al veel aan beeldende vakken, maar we hadden behoefte om iets extra's aan te gaan bieden. Toen heeft de schoolleiding met docenten bedacht dat het opzetten van cultuurklassen prima zou passen. Met daarin de performance/podium kant en de beeldende kant. Dat werd toen eigenlijk een afzonderlijk curriculum los van het vaste curriculum. Leerlingen die dat volgen krijgen meer lessen met vakspecialistische onderdelen. Ouders betaalden daar tot voor kort een flink extra voor, €500,- euro per jaar. Omdat de school een bloeitijd doormaakte was daar ook voldoende animo voor. We hebben een teruggang gezien en door de crisis begonnen ouders de kosten hoog te vinden, waardoor de aanmeldingen terug liepen en dat hebben we nu op kunnen vangen door veel campagne te voeren en de cultuurklassen goedkoper te maken, maar dat betekent ook dat je minder uren aanbied. Het curriculum is ook smaller geworden. De kwaliteit is niet achteruit gegaan, maar het is kwantitatief wel minder geworden. Het mooie daarvan is dat ze echt een eigen programma hebben en dat leerlingen tot grote prestaties komen en zichzelf ontwikkelen op cultureel gebied. Het programma begint in de eerste klas. Je kunt instromen als leerling en je kunt je aanmelden voor de cultuurklassen. Dat begint vanaf de eerste klas en liep oorspronkelijk door tot de vierde klas in de bovenbouw. Dat is nu tot de derde klas, vanwege de hoge kosten. Organisatorisch is het best lastig, want uit alle klassen komen leerlingen voor die cultuurklassen. Je moet eigenlijke een apart rooster maken. Het is een heel ingewikkeld rooster. Er zitten ook een aantal lessen buiten het programma om. Dan komen de leerlingen na de les terug. Sommige vinden dat fijn, anderen vinden dat zwaar. Maar er zijn ook heel veel lessen binnen het rooster en dan moeten leerlingen uitgeroosterd worden om naar die vakken te kunnen gaan en dat is complex.

Muziekactiviteiten in het 'rockblok'

Naast de cultuurvakken kunnen de leerlingen kiezen voor het 'rockblok'. Dit is een na-schoolse cursus waarin leerlingen hun muzikale talenten kunnen ontplooiën.

(2) Bij het Rockblok kunnen leerlingen kiezen uit één instrument, gitaar of drums of zang. We hebben ook een dj-richting en daarmee kunnen ze vanaf nul starten, ze hoeven daar niks voor te kunnen. Er is geen instap of toelating. Leerlingen leren dat instrument te bespelen en als ze na een aantal jaar al wat kunnen en ze willen daar iets meer mee, dan kunnen ze voor een bandje kiezen. Dat heet band coaching en dan komen al die disciplines samen en dan werk je toe naar een optreden op de culturele avond of op een podium buiten de school. Maar daar moet je wel iets voor kunnen, want ze kunnen geen band coaching doen als ze geen instrument beheersen. Daar moeten ze toch wel een minimaal niveau voor hebben.

(5) Er zijn leerlingen die ooit in het rockblok zijn begonnen en al muzikale vaardigheden hebben en dan ook nog voor het examen muziek kiezen. Dan zie je dat ze

uitblinker in zang of in presentatie op het podium. (2) Het is een naschoolse cursus. Daar betalen ze ook extra voor en het zit niet in het curriculum. Ik geloof dat we er rond de vijftig leerlingen aan mee doen. Het is wel meer geweest, maar nu hebben we ook die podiumklassen en atelierklassen. Het is mooi dat je heel veel verschillende disciplines hebt, maar dat betekent ook wel dat er minder zijn per discipline. Dat is het nadeel daarvan. We hebben ook minder leerlingen dan het jaar daarvoor en dat voel je dan ook.

Culturele vorming tijdens reizen

Ook tijdens buitenlandse reizen die leerlingen maken wordt er aandacht besteed aan culturele vorming. Tijdens een reis naar Rome reis wordt er aandacht besteedt aan de klassieke cultuur en de geschiedenis van het christendom. Bij andere reizen zoals bijvoorbeeld de reis die mavo-leerlingen maken naar Barcelona van komt ook meer de moderne cultuur aan de orde.

(1) Die Rome-reis zit al heel lang in het programma en er bestaan lesmethodes bij KCV waarbij Rome een doel is op zich. Ik ben dat aan het uitbouwen, maar ik koppel dat heel erg aan de blik op de maatschappij, de persoonlijke ontwikkeling en op beeldende vorming. Ik neem bijvoorbeeld symbolen uit de christelijke, Romeinse cultuur en leerlingen moeten zelf zes symbolen ontwerpen over hun eigen persoonlijkheid, dus van wie ben je, wat wil je en wat kan je. Dat moeten ze verpakken in symbolen en aan elkaar uitleggen. We zijn heel erg bezig met hoe kan ik nou mezelf in beeld brengen, maar hoe je dat kan spiegelen aan een ander. Dat vinden ze ontzettend leuk, ze zijn er heel enthousiast mee bezig, maar dat koppel ik wel aan christelijke symboliek en de symbolen die ze in Rome gaan zien.

(4) Dat is anders dan bij de Barcelona-reis waar de mavo naar toe gaat. Dan gaan we naar de Seatfabrieken en dat is ook een wat modernere stad. In de 19de eeuw is die stad gemoderniseerd in zijn structuur en je hebt natuurlijk ook Gaudi. Daar wordt ook voetbal erbij betrokken. We gaan naar FC Barcelona. Je ziet wat meer de eigentijdse cultuur.

Activiteiten in de vakken.

De geïnterviewde gaven aan dat ze graag meer aandacht voor culturele vorming zouden zien binnen de reguliere vakken. Ze zien verschillende mogelijkheden hoe dat beter zou kunnen.

(2) Wat voor mijn gevoel op dit moment een gemiste kans is, is dat literatuur op dit ogenblik door de vier talen los van elkaar wordt gedoceerd. Ik denk dat daar een hele mooie kans zou liggen om het vak literatuur te presenteren waarbij je de gewone revue

van literatuur als een kapstok ziet en waar de diverse talen aan kunnen haken. (3) Het is wel zo dat Duits en Nederlands een samenwerking aan zijn gegaan, ook met buitenlandse scholen. En er is een samenwerking tussen Engels en drama, waarbij ze vanuit een opdracht van Engels bij drama leren hoe ze dat kunnen presenteren. Dat komt wel los nu. (2) Maar we zouden literair gebied veel meer mogen doen. Er zijn scholen die grossieren in bijeenkomsten met schrijvers en daar ligt voor ons nog wel het één en ander waarvan ik denk daar zouden we wel iets mee kunnen doen. (3) De kunstvakken. CV vakken dat zijn dus de podiumvakken, de beeldende vakken en ook muziek. Ik denk dat wij aandacht hebben voor die persoonlijke ontwikkeling, voor de beeldende kant en de muzikale kant. Ik vind dat het in de school wel gezien wordt, maar eigenlijk onvoldoende gebruikt wordt. In die verbreding van cultuur naar die andere vakken.

Er wordt binnen de school wel veel gesproken over hoe dat zou kunnen en er is begonnen met een aantal projecten waarbij wordt samengewerkt tussen regulieren vakken en de podiumklassen. Dat betekent ook dat docenten van de regulieren vakken zich verantwoordelijk moeten gaan voelen om invulling te geven aan de culturele vorming in de school.

(2) Er is een cultuurprofielgroep gestart, anderhalf jaar geleden, met de vraag wat we hebben aan cultuur en wat we er aan willen doen. We hebben als wens om een cultuurprofiel school te worden. We hebben gekeken naar wat er gebeurt op school en waar we de accenten op moeten gaan leggen. Eén van die accenten was om andere niet-kunstvakken erbij te betrekken. Dus dat was eigenlijk twee vliegen in een klap. Daarin zaten we wel op één lijn en zo is het eigenlijk ontstaan en vanuit daar zijn de andere vakken erbij betrokken. Dat staat nu aan het begin. Dat wil niet zeggen dat er in die vakken niets aan cultuur gedaan werd, natuurlijk wel, alleen moeten we daar meer lijn inbrengen en meer nadruk op leggen. Niet alleen intern, maar ook naar buiten toe en duidelijk maken dat dit ons anders maakt dan een andere school. Kijk iedereen heeft een culturele avond en iedereen gaat op reis.

(2) Er is ook studiedag geweest waar we hebben gezegd dat we bij de niet-kunstvakken gaan kijken wat het culturele van dat vak is en hoe we daar meer nadruk op kunnen leggen. Maar kijken welke verbindingen er zijn met andere vakken. Dat kunnen kunstvakken zijn, maar dat kunnen ook niet-kunstvakken zijn. Het doel is om die tentakels door de hele school te hebben en niet alleen bij het CV gedeelte te houden. Wat je daarmee ook bereikt is dat mensen mee kunnen doen aan het profiel, maar dat ze ook de verantwoordelijkheid voelen om dat profiel mee te dragen. Dat het niet alleen bij CV ligt, ik vind dat ook heel belangrijk, want er werd een heel groot zwaartepunt, ook voor docenten gelegd. Daar moest alles vandaan komen, dus we zijn nu aan het kijken of we ook die druk kunnen spreiden en dat draagvlak bij iedereen kunnen vergroten. Om iedereen daar ook een mening in te geven en daarin mee te laten doen. Er zijn dit jaar al drie samenwerkingen begonnen. Ik noemde net al Engels en drama. Het probleem bij vakoverstijgend werken is vaak het vinden van de ruimte en de tijd. Hoe ontwikkel je dat, is er tijd voor? Iedereen heeft het druk, het hele jaar door. Het

is heel moeilijk om nieuwe initiatieven op te starten. We hebben een dansproject met levensbeschouwing gestart. Dat is opgezet vanuit een dansgezelschap uit de buurt. (4) De derde partij is een dansschool. Leerlingen van onze school gaan dan dansen met bejaarden. Samen een project maken in de school. Ouderen vinden het ontzettend leuk en we hebben zelfs de krant gehaald. Leerlingen vinden het ook heel leuk om met ervaren mensen een project te maken.

(2) Je merkt dat leerlingen het ook leuk vinden om de maatschappij binnen de school te halen en ook zelf naar buiten te gaan. Dus niet de deuren dicht houden, maar de gordijnen en de ramen open. Dat is ook cultuur, je omgeving, daar iets mee hebben. Ik denk dat veel jongeren een andere blik krijgen op die ouderen als ze met ouderen iets samen doen, juist omdat ze dan iets samen doen en niet van wij zijn jongeren en zij zijn bejaard. Dat soort dingen komen nu langzaam van de grond en ik hoop dat dat ook bij andere vakken meer zal gaan worden. Nederlands en Duits gaan ook een project samen doen, dat begint net, dus daar kan ik weinig over vertellen. Ik voel wel dat er dingen los komen onder de mensen hier op school. Ook de visie dat cultuur meer is dan kunst vind meer draagkracht. Dus dat mensen denken: 'hé mijn vak is ook cultuur wat kan ik er mee doen'. Ik heb daar een goed gevoel over dat daar meer los komt.

(4) Er zijn heel veel voorbeelden te noemen hoe je die samenhang kan versterken. Ik vind wel dat er een grote bereidwilligheid van andere vakken is om elkaars kwaliteiten te delen, bijvoorbeeld onderzoek op taalgebied te delen met beeldende kwaliteiten. Je kunt ontelbare voorbeelden noemen op een school samen te werken. Wat ik bijvoorbeeld heel grappig en verrassend vond, dat komt helemaal niet uit de beeldende vakken, was de op de open dag. Daar hadden ze bij natuurkunde een demonstratie over hoe je textiel blauw kan verven alsof het spijkerstof is. Bij de mavo zijn ze ook bezig met mode, met denim, en hoe de hele cultuur is rondom het maken van spijkerstof. Dat is al een hele mooie samenvoeging die je heel goed kan gebruiken. Iets waarmee je de jongeren mee aanspreekt, maar waar ook economisch winst mee te behalen is in de mode-industrie. Veel van de mavoleerlingen willen die kant op, vormgeving, mode, design.

(2) Dat zijn natuurlijk vakdocenten die ineens gaan nadenken van over wat ze er mee kunnen. Zo kwam de biologiesectie ineens met de evolutie. Het begin, het ontstaan van iets, daar kun je met ckv ook iets mee doen of met welk vak dan ook. Dat is natuurlijk een prachtig thema. Geschiedenis zal zich er misschien meer voor lenen dan economie, maar bij elk vak zal je er iets mee kunnen verzinnen. Alleen bij de een is dat meer dan bij de ander, dat ligt ook aan de docent die daar mee bezig wil gaan of niet.

Relatie tussen culturele vorming, persoonsvorming en burgerschap

We vroegen tijdens dit interview hoe er gedacht wordt over de samenhang tussen culturele vorming aan de ene kant en persoonsvorming en burgerschapsvorming aan de andere kant. Waar zien zij overeenkomsten en verschillen?

(1) Bij persoonsvorming moest ik heel erg aan de Rome-reis denken. Bij de Rome-reis is het namelijk zo dat de leerlingen heel erg zelf bezig zijn met voorbereiden voor die reis. In groepjes wordt een gedeelte van het programma voorbereid en ter plaatse zijn ze ook gids voor de anderen. Als ik zie hoe die leerlingen in eerste instantie alles een beetje met distantie bekijken wat ze allemaal tot zich moeten nemen en dan zie hoe ze in Rome uiteindelijk genoeg over kunnen vertellen over een bepaald onderwerp, dan is het niet alleen een stukje culturele vorming maar ook persoonlijke vorming. Daar zie ik een hele duidelijke parallel in. Met burgerschapsvorming vind ik dat wat lastiger moet ik zeggen. Ten minste in dit voorbeeld. Aan de andere kant als ik dan weer denk aan de maatschappelijke stage, dat is niet echt cultuur natuurlijk, maar daar zit wel een heel stuk burgerschapsvorming in. Ik vind die koppeling lastig. Maar ik ben er persoonlijk van overtuigd dat culturele en persoonlijke vorming heel erg samengaan. (3) De andere kant van het verhaal is natuurlijk hoe breed of hoe smal zie je de burgerschapsvorming. Als je het hebt over het overdragen of het leren van normen en waarden dan vind ik daar ook een stukje burgerschapsvorming in. Ik moet dan bijvoorbeeld aan het Rockblok denken. Je geeft de lokalen aan de kinderen, er staat computerapparatuur, er liggen allerlei dingen waar iets mee kan gebeuren, maar je geeft de verantwoordelijk gewoon aan de kinderen. Als er iets gebeurt, komen de kinderen dat ook melden uit zichzelf, er komt dan iemand met een rood hoofd en die zegt meneer ik ben aan het oefenen geweest, maar ik heb een snaar gebroken en dan zijn ze bang dat je boos wordt. Dan denk ik dat we op de manier waarop we binnen dit programma kinderen leren om met elkaar om te gaan, om normen en waarden te ontdekken, om verantwoording af te leggen, bezig zijn met burgerschapsvorming.

(2) Een voorbeeld van hoe burgerschapsvorming een rol speelt bij kunst is het Rijksmuseum dat net opgeleverd is. Als je daar die beelden van ziet en ziet wat er mee gebeurt dan zie je eigenlijk de geschiedenis van Nederland en van onze kunst. Onze kunstenaars hebben natuurlijk ook altijd hun omgeving geschilderd of geprobeerd dat in beeld te brengen en daar zit ook burgerschap in. Dat is zit in de identiteit van de schilder, maar ook in wat hij vertelt over ons. Wat vertelt het over mij, om mensen mij heen en mijn omgeving?

Wordt er aandacht besteed aan verschillen perspectieven vanuit verschillende culturen?

(3) In de eerste klas hebben wij het onderwerp multiculturele samenleving. Zij moeten zich dan oriënteren op cultuuruitingen van verschillende werelddelen en dat dan verwerken in werkstukken. Dus ze moeten al die kennis verwerken en een keuze maken in wat ze gaan laten zien. Ze laten zien wat ze onderzocht hebben van een andere cultuur, bijvoorbeeld in de vorm van een masker. (3) De leerlingen in de tweede klas hadden het laatst bij maatschappijleer over de maatschappij als multiculturele samenleving en die interviewden mij. Die zochten eigenlijk mijn collega die uit Indonesië komt, maar hij was niet meer op school. Toen interviewde ze mij. Ik ben ook niet in

Nederland geboren en ze vonden het ontzettend leuk dat ik daardoor een ander idee had over de multiculturele samenleving. Het is wel een thema wat in veel vakken wordt behandeld of waar de leerlingen een werkstuk over maken. We hebben het als vast onderdeel in het eerste leerjaar, de multiculturele samenleving.

(3) Ik vind dat daar nog wel wat ligt wat verder ontwikkeld kan worden. In de cultuurvakken wordt er nog te weinig aan gedaan. Er zou meer aandacht kunnen zijn voor de multiculturele identiteit. Bijvoorbeeld door de lesinhoud te baseren op de multiculturele samenleving of de diversiteit in de cultuur. (4) Het grappige is dat je op de website ook interviews met oud-leerlingen kan vinden. Dat zijn twee leerlingen die gepromoveerd zijn op natuurkunde en één leerling vertelde dat toen zij op deze school zat er in haar vwo-klas negen nationaliteiten zaten en dat vond zij echt geweldig. Dat gaf ook een speciale sfeer, veel rijkdom aan individualiteit en dat zie ik minder worden. Ik heb het idee dat dat minder aanwezig is. (2) In de jaren negentig was er natuurlijk meer aandacht voor de multiculturele samenleving. De algemene opvatting was toen dat je die groep in hun waarde laat. Daarin is wel verandering gekomen, in die zin dat wij nu eigenlijk willen dat iedereen Nederlander is en dat iedereen meer aangepast is.

Beoordeling en toetsen

We vroegen hoe de leerlingen bij culturele beoordeling beoordeeld worden.

(4) De leerlingen krijgen een normale beoordeling met criteria en met einddoelen. (2) Bij podium en atelier is er een instap. Ze moeten een toelating doen. Bij de buitenschoolse activiteiten, het rock blok en het cult blok (Bij cult blok zitten Spaans en fotografie) mag je zonder toelating instromen. Daar kan iedereen meedoen. Bij de podiumklassen is er een toelating aan het begin van het jaar.

(3) Vanuit het vak zijn het de vaardigheden en de beeldende kwaliteiten die beoordeeld worden, het eindwerkstuk en de prestatie die geleverd wordt. En dat wordt ook gedaan bij podium, muziek en dans. Er worden echt wel eisen gesteld aan de prestatie en aan het resultaat. Het is niet alleen maar een vorm van persoonlijke ontwikkeling, maar er worden ook eisen gesteld aan de kwaliteit die geleverd wordt.

(3) De kennis wordt zeker getoetst. Ik ben ook blij dat KCV echt een methode gebruikt en dat ik daar iedere periode een toets voor geef. Bij CKV op de havo en mavo gebeurt dat niet, maar er moeten wel vaardigheden getraind worden om een verslag te maken. Het maken van een verslag zie ik als een algemene vaardigheid en ik denk dat dit vak zich daar heel goed voor leent. Dus het geven van een beoordeling geven en een beschrijving van wat je gezien hebt. Daarnaast is er de kunstgeschiedenis. Dat is ook in de onderbouw en in alle periode wordt een toetsje afgenomen. Bij muziek heb je de cultuur van de muziek en bij drama en dans zit weer vakgeschiedenis en theorie.

Culturele vorming in de toekomst

In de toekomst wil de school de reguliere vakken meer betrekken bij de culturele vorming. Daarnaast maken de geïnterviewden zich zorgen of cultuur in de toekomst nog wel belangrijk wordt gevonden door ouders en leerlingen. Ook het overheidsbeleid is er op gericht om het belang te benadrukken van kennis en techniek.

(2) In de toekomst willen we ook de niet-kunstvakken erbij te betrekken. We willen leerlingen een brede basis bieden op school. Zorgen dat leerlingen met cultuur in aanraking komen en ook klaargestoomd worden voor het vervolg. Dat is misschien heel breed, maar goed. (1) Ik vind echt dat we aan een heroriëntering toe zijn. Er komt een nieuwe generatie leerlingen aan. Ik denk dat de behoefte groot is om cultuur anders te differentiëren, te nuanceren en te omschrijven en hoe we dat in het hele curriculum te uiting kunnen laten komen. Het kan breder, maar je moet ook nauwkeuriger gaan benoemen en doelen gaan stellen. Kunstvakopleidingen dat is niet meer dan één van de beroepen die je kunt kiezen. Het is of toegepast of het is een enkeling die autonome kunst of de muzikantenopleiding wil gaan doen. Je gaat anders naar cultuur kijken en naar de functie van cultuurvakken in de school. Die zullen meer algemeen vormend worden waarschijnlijk, meer persoonlijke ontwikkeling dan dat het tot een beroep leidt. Dat vind ik wel jammer, Omdat je op een andere manier je vak moet gaan inrichten. Het is niet meer voor de hand liggend dat de kunstenaar een soort figuur is in de maatschappij die erbij hoort. Kijk voor mij was kunstenaar als beroep een voor de hand liggende keus, maar dat is anders geworden.

(2) Je kunt ook meer positief zeggen dat kunst doorgedrongen is in alle lagen van de maatschappij. Als je kijkt naar hoe er nu naar mode wordt gekeken of design, of waar ze in de media aandacht aan besteden, zie je dat daar eigenlijk wel aandacht voor is. Ik denk ook niet dat het erg is om dat enge beeld van de kunstenaar los te laten, misschien meer ook de functie die kunst in de maatschappij heeft. Ik zie ook wel mooie kanten. (3) Sommige mensen kiezen ook niet voor onze school, omdat ze denken dat ze overstelpt worden met cultuur. Ze kunnen ook een lijn kiezen, waarbij ze de podiumklassen omzeilen als ze dat willen. Het is niet zo dat iedereen daar continue mee in aanraking hoeft te komen als ze dat niet willen.

(1) Het heeft een keerzijde, het maakt je ook kwetsbaar. De huidige tendens is dat mensen kennis belangrijker zijn gaan vinden dan cultuur. Er zit een gymnasium in deze stad en dat is echt een enorme booming business, die worden overstelpt met aanmeldingen en moet leerlingen wegsturen.

(2) Dat is komt ook doordat de overheid daar geld in is gaan steken en er wordt gezegd dat er in techniek later werk is te vinden. Programma's op Discovery zijn heel populair. Ik denk dat we dat verhaal ook moeten vertellen. We doen veel aan cultuur en daar moeten we trots op zijn, maar het is niet zo dat je heel goed drama moet kunnen spelen wil je hier een goede leerling zijn. (1) CKV heeft stevig onder vuur gelegen,

maar in maart zou de overheid een beslissing nemen of CKV doorgaat. Die beslissing is nog niet genomen. Wij hebben wel goede hoop dat het blijft. Al zullen misschien de eindtermen veranderen. We weten nog niet hoe en dat is eigenlijk best lastig.

4 Conclusie en discussie

4.1 Conclusies

Wat allereerst opvalt wanneer we de teksten van de scholen analyseren dan is dat de *breedheid* aan culturele activiteiten, de pogingen om zoveel mogelijk leerlingen bij culturele activiteiten te betrekken en vooral het enthousiasme en de betrokkenheid waarmee de docenten over hun vak spreken. Zij dragen culturele vorming echt uit.

Het tweede wat opvalt, is dat culturele vorming voor de scholen betekent het zowel stimuleren van de *expressie* van leerlingen als het *kennismaken* met culturele uitingen. Bij de expressie ligt de nadruk het op uiten van belevingen en het kunnen toepassen van technieken. Bij het kennismaken met culturele uitingen ligt de nadruk op het beleven en het kennismaken van tradities en culturele uitingen van anderen. Het zijn twee verschillende leerprocessen: het is respectievelijk van binnen naar buiten, en van buiten naar binnen.

Kijken we naar de *leerlijnen* in de activiteiten dan is in de onderbouw er meer aandacht voor expressie en het aanleren van technieken. In de bovenbouw wordt het meer intellectuele eraan toegevoegd in de zin van het aangeven van de eigen betekenisverlening en het onderzoeken van de maatschappelijke betekenis van de cultuuruitingen waarmee wordt kennisgemaakt. In de bovenbouw wordt ook de relatie tussen culturele vorming en burgerschapsvorming sterker.

De docenten geven aan dat er heel veel culturele activiteiten op school zijn. De activiteiten hebben vaak een *oriënterend* karakter. Het gaat daarbij steeds om grote groepen leerlingen. De verwevenheid met de buitenwereld is er op twee manieren: ten eerste worden ouders en andere geïnteresseerden uitgenodigd bij voorstellingen. Ten tweede, er wordt actief deelgenomen aan buitenschoolse culturele activiteiten. Opvallend is dat veel oud-leerlingen meewerken aan de culturele activiteiten.

Het streven van de docenten is dat *alle leerlingen* culturele vorming krijgen. Dus geen talentklassen of cultuurstromen voor enkele gemotiveerde leerlingen. De scholen kiezen nadrukkelijk voor een brede culturele vorming voor zoveel mogelijk leerlingen. Er zijn activiteiten die een keuzemogelijkheid zijn voor leerlingen, maar ook dan wordt gestreefd naar een deelname van een grote groep leerlingen.

Goede *voorzieningen* zijn zeer belangrijk om aan culturele vorming te kunnen werken. De scholen investeren daar veel in. Bijvoorbeeld, de docenten op school A zijn zeer enthousiast over de journalistieke filmpjes die leerlingen maken voor Facebook. De voorzieningen zijn technisch goed en veel leerlingen werken er enthousiast aan. Ook docenten reageren via dit medium op de actualiteit.

De scholen richten zich heel duidelijk op culturele vorming voor alle leerlingen. Zij hechten meer aan een brede culturele ontwikkeling van alle leerlingen. Dit *straalt de school ook uit*, toch is het niet gemakkelijk om je als school hierin te onderscheiden omdat veel scholen tegenwoordig zeggen dat zij veel aandacht hebben voor cultuur. De bezoekers aan deze scholen ervaren volgens de docenten echter meteen dat de school veel doet aan cultuur.

De manier waarop binnen de school aandacht wordt besteed aan culturele vorming heeft volgens de geïnterviewden een groot effect op het *schoolklimaat*. Het heeft invloed op de manier waarop docenten en leerlingen met elkaar omgaan. De docenten hanteren een brede invulling van cultuur, zij verstaan daaronder ook de schoolcultuur. Zij geven ook aan dat het culturele voor buitenstaanders herkenbaar is.

Schoolreizen worden duidelijk gezien als onderdeel van culturele vorming. De docenten benadrukken dat bij de culturele reizen een actieve participatie van leerlingen en docenten gevraagd wordt. Daarbij is niet alleen aandacht voor de traditionele cultuur maar ook de geleefde hedendaagse cultuur in het land.

In de scholen lijkt bij culturele vorming weinig aandacht te zijn voor *diversiteit*. Deze lacune lijkt er vooral op het niveau van de visie te zijn. In de praktijk is er redelijk wat aandacht voor culturele diversiteit: in expressievormen en in culturele activiteiten die worden bezocht en beleefd. Bovendien brengen jongeren zelf allerlei nieuwe en andere vormen van culturele activiteiten de school binnen.

4.2 Verbindingen

In het onderzoek besteden we veel aandacht aan het verbinden. Enkele conclusies op dit terrein.

Expressie en beleving

De docenten van de scholen zien duidelijk beide componenten van culturele vorming: het uiten van jezelf en het kennismaken met cultuur. In de verdere exploraties gaan de docenten het meest in op het jezelf uiten, maar steeds weer komen ze ook weer uit bij het kennismaken met. Docenten zien de relatie tussen expressie en beleving en willen werken aan deze verbinding. Expressie lijkt echter dichter bij de leerlingen te staan.

Verbinding expressie en beleving met andere vakken

De culturele activiteiten zijn vooral verbonden aan de kunstvakken of vinden in projectvorm plaats. De link met andere schoolvakken is weinig uitgewerkt. De docenten vinden dit wel belangrijk en willen daar in de toekomst extra aandacht aan besteden. Dit betekent dat naast expressie en ervaring er ook meer aandacht kan komen voor kennis en voor een onderzoeksmatige aanpak.

Verbinden van diverse leerlinggroepen

De scholen erkennen dat er in de school door de schooltypen veel scheidingen zijn tussen groepen. Bij culturele activiteiten is het vaak mogelijk om leerlingen van *verschillende schooltypen* te laten samenwerken. Dit is een belangrijke verbindende mogelijkheid van culturele activiteiten. Bovendien zijn culturele activiteiten zelf meestal niet verbonden met specifieke onderwijsniveaus. Wel vragen sommige culturele activiteiten specifieke vormen van cultureel kapitaal.

Verbinding van culturele vorming en burgerschapsvorming

Culturele vorming en burgerschapsvorming kunnen goed met elkaar worden verbonden. Culturele vorming kan het expressieve en de beleving in burgerschapsvorming versterken. Burgerschapsvorming kan de maatschappelijke inbedding en het reflexieve en dialogische van culturele vorming versterken. Beide varianten van vorming kunnen elkaar aanvullen en daarbij ook het verbinden van persoonlijke en maatschappelijke vorming bevorderen. Docenten geven aan dat leerlingen veel vaardigheden leren die ze in de maatschappij en in toekomstig werk kunnen inzetten. Zij wijzen bijvoorbeeld op zelfstandigheid, samenwerken en verantwoordelijkheid nemen. Ook wijzen docenten op veel reflectie op waarden en dialogen over waarden waardoor de waardenontwikkeling van leerlingen wordt bevorderd. Een derde voorbeeld van verbinding van culturele vorming en burgerschapsvorming is volgens de docenten de positieve invloed van culturele activiteiten op het schoolklimaat; het met elkaar leren en leven. Een vierde zeer belangrijke invloed van de verbinding van culturele vorming en burgerschapsvorming is het nadenken over en het onderzoeken van de maatschappelijke betekenis van cultuur. Maar ook het scheppende en daardoor het mogelijk bijdragen aan maatschappelijke verandering.

Toekomstperspectief

De docenten maken zich duidelijk zorgen over de toekomst van culturele vorming. De geïnterviewden gaven aan dat de culturele vorming ook onder druk komt te staan door het afschaffen van de verplichting van het vak CKV. Daarnaast kiezen leerlingen steeds minder vaak voor een kunstvak. De geïnterviewde docenten zich zorgen of cultuur in de toekomst nog wel belangrijk wordt gevonden door ouders en leerlingen. Ook het overheidsbeleid is er op gericht om het belang te benadrukken van kennis en techniek. De overheid zou nog nadrukkelijker kunnen pleiten voor culturele vorming en de daarvoor benodigde voorzieningen kunnen aanreiken. Bovendien kan de overheid vorming in het algemeen benadrukken en het verbinden van de diverse varianten van vorming.

4.3 Aanbevelingen

In onze aanbevelingen richten wij ons vooral op de scholen:

1. Het is wenselijk dat scholen een pedagogische visie op culturele vorming uitwerken. Deze visie zal verbonden moeten zijn met de identiteit van de school. Het is belangrijk dat scholen nadenken over activiteiten maar ook over wat zij daar mee willen bereiken.
2. Culturele vorming kan heel breed worden opgevat en het is ook goed dat het een brede invulling krijgt. Toch kan het ook goed zijn als scholen daar keuzes in maken.
3. Het is wenselijk dat scholen voor zichzelf maar ook voor leerlingen en ouders een goed overzicht maken van vindplaatsen van culturele vorming. Een dergelijk overzicht kan behulpzaam bij het vanuit de visie opsporen van lacunes en overlap.
4. De verschillende varianten van vorming zouden zo goed mogelijk geïntegreerd moet zijn, of in ieder geval op elkaar afgestemd moeten zijn. Maar het is ook goed om na te denken over hoe ze onderscheiden kunnen worden. Op sommige punten kunnen ze elkaar aanvullen, op andere punten leiden ze tot andere leerdoelen.
5. Een school dient een goede balans te vinden tussen een cultureel aanbod voor alle leerlingen en het bieden van mogelijkheden voor persoonlijke interesses.
6. Kennis, vaardigheden en attitudes dienen ook in culturele vorming in samenhang aandacht te krijgen. Een samenhang geïnspireerd door de pedagogische visie.
7. Er is een samenhang tussen expressie, beleving en maatschappelijke analyse van cultuur. Die samenhang dient zoveel mogelijk opgezocht te worden. Maar ook kan er soms vanuit een van de drie invalshoeken worden opgestart, en kan het accent op deze invalshoek blijven liggen.
8. Veel culturele activiteiten zijn sterk afhankelijk van de specifieke kennis, bekwaamheid en interesse van de betrokken docent. Uiteraard kan een school daar in het aannamebeleid op letten, maar de sterke persoonlijke factor maken activiteiten ook kwetsbaar.
9. De docenten maken zich zorgen over terugloop van aandacht voor culturele vorming, in de politiek maar ook bij ouders en leerlingen. Wetenschap, beleid en scholen zouden actief moeten zoeken naar de plaats van culturele vorming in het hedendaagse onderwijs.
10. Het zichtbaar maken van de doelen, praktijken en effecten van culturele vorming kan bijdragen aan een betere onderbouwing van de aandacht voor culturele vorming.

Literatuur

- Aloni, N. (2002). *Enhancing humanity*. Dordrecht: Kluwer.
- Bruijn, J.A. e.a. (2012). *Onderwijs: de derde dimensie*. Den Haag: Teldersstichting.
- Bruner, J. (1998). *The culture of education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dewey, J. (1923). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
- Dohmen, J. (2013). *Levenskunst op school*. Den Haag: VBS.
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Harmondsworth: Penguin Education.
- Haste, H. (2004). Constructing the citizen. *Political Psychology*, 25(3), 413-440.
- Hentig, H. von (2004). *Bildung*. Weinheim: Beltz.
- Goodson, I. (2012). *Developing narrative theory*. London: Routledge.
- Groot, I. de (2013). *Adolescents' democratic engagement*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek (academisch proefschrift).
- Leenders, H., Veugelers, W., & Kat, E. de (2008). Teachers' views in citizenship in Secondary Education in the Netherlands. *Cambridge Journal of Education*, 38(2), 155-170.
- Lock, A. & Strong, T. (2010). *Social constructivism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministerie van OCW (2013). *Cultuur beweegt*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Onderwijsraad (2011). *Onderwijs vormt*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Schreurs, M. (2006). *Literair Laboratorium*. Amsterdam: Boom.
- Schuitema, J. (2008). *Talking about values*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (Academisch proefschrift).
- Sunker, H. (2006). *Politics, Bildung and Social Justice*. Rotterdam: SensePublishers.
- Torney-Purta, J. & Barber, J. (2004). *Democratic school participation and civic attitudes among European adolescents*. Straatsburg: Council of Europe.
- Veugelers, W. (2003). *Waarden en normen in het onderwijs*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek (oratie).
- Veugelers, W. (ed.) (2011a). *Education and Humanism*. Rotterdam: SensePublishers.
- Veugelers, W. (2011b). The moral and the political in global citizenship. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3-4), 473-485.
- Veugelers, W. & Schuitema, J. (2013). *Docenten en het beoordelen van waarden*. Onderwijs en Samenleving, nr. 101. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Vygotsky, L. (1996). *Cultuur en ontwikkeling*. Amsterdam: Boom.

Bijlage: Vragenlijst leerlingen

Universiteit van Amsterdam
Afd. Pedagogiek, Onderwijskunde en Lerarenopleiding
Prof. Dr. W. Veugelers / Dr. J. Schuitema

Leren van cultuureducatie

Culturele vorming of cultuureducatie is een belangrijk element van onderwijs. Cultuureducatie betreft het brede terrein van kunst en cultuur en kan tot uitdrukking komen in specifieke vakken en activiteiten, maar kan ook opgenomen zijn in vakken als geschiedenis en Nederlands.

In dit onderzoek willen we weten wat leerlingen belangrijk vinden bij cultuureducatie, wat ze hebben gedaan en wat ze hebben geleerd. De vragenlijst bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Leeractiviteiten, praktijken en leerervaringen
2. Doelen van cultuureducatie, praktijken en leerervaringen
3. Klasklimaat
4. Burgerschapsdoelen
5. Open vragen
6. Persoonsgegevens

1 Leeractiviteiten, praktijken en leerervaringen

Welke culturele activiteiten vind je belangrijk op, heb je gedaan, en wat heb je er van geleerd?

		Heb je dit gevolgd?	Vind je dit belangrijk?	Wat heb je er van geleerd?
			1. Niet belangrijk 2. Een beetje belangrijk 3. Redelijk belangrijk 4. Belangrijk 5. Heel belangrijk	1. Niets geleerd 2. Een beetje geleerd 3. Redelijk wat geleerd 4. Veel geleerd 5. Heel veel geleerd
1	Beweging of dans	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2	Muziek	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3	Beeldende vorming/tekenen	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4	Media/film/internet	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5	Drama/theater	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

In welke andere schoolvakken zou er aandacht moeten zijn voor culturele vorming? Vind je dat belangrijk? Is er daadwerkelijk aandacht voor? En hoeveel heb je er van geleerd?

		In dit vak is er aandacht aan culturele vorming besteed?	Vind je aandacht voor culturele vorming in dit vak belangrijk?	Wat heb je geleerd van de culturele vorming in dit vak?
		1. Niet 2. Een beetje 3. Redelijk veel 4. Veel 5. Heel veel	1. Niet belangrijk 2. Een beetje belangrijk 3. Redelijk belangrijk 4. Belangrijk 5. Heel belangrijk	1. Niets geleerd 2. Een beetje geleerd 3. Redelijk wat geleerd 4. Veel geleerd 5. Heel veel geleerd
1	Nederlands	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2	Moderne vreemde taal	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3	Geschiedenis	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4	Aardrijkskunde	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5	Economie	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
6	Maatschappijleer	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
7	Levensbeschouwing	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
8	Biologie	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
9	Natuurkunde	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

Buitenschoolse cultuuractiviteiten

		Heb je dit gedaan?	Vind je dit belangrijk?	Wat heb je er van geleerd?
			1. Niet belangrijk 2. Een beetje belangrijk 3. Redelijk belangrijk 4. Belangrijk 5. Heel belangrijk	1. Niets geleerd 2. Een beetje geleerd 3. Redelijk wat geleerd 4. Veel geleerd 5. Heel veel ge- leerd
1	Kunstmuseum	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2	Historisch museum/archief	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3	Theater	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4	Bioscoop	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5	Concert klassieke muziek	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
6	Concert moderne muziek	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
7	Kunstenaar bezocht	Ja Nee	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

2 Doelen van cultuureducatie, praktijken en leerervaringen

		Vind je dit belangrijk om te leren bij cultuureducatie?	Heb je dit geleerd bij cultuureducatie?
		1. Niet belangrijk 2. Een beetje belangrijk 3. Redelijk belangrijk 4. Belangrijk 5. Heel belangrijk	1. Niet 2. Een beetje 3. Enigszins 4. Redelijk 5. Goed
1	Door cultuureducatie plezier te hebben	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2	Door cultuureducatie trots te zijn op mezelf	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3	Verbeeldingskracht en originaliteit ontwikkelen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4	Door cultuureducatie een positief zelfbeeld ontwikkelen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5	Betrokken zijn bij culturele activiteiten van school	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
6	Te kiezen voor kunstvakken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
7	Deel te nemen aan culturele activiteiten van school	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
8	Met eigen suggesties komen voor culturele activiteiten van school	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
9	In je vrije tijd activiteiten op het gebied van kunst en cultuur ondernemen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
10	In je vrije tijd deelnemen aan voor jou nieuwe kunst en cultuur activiteiten	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
11	Anderen enthousiast maken voor bepaalde culturele activiteiten	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
12	Deelnemen aan activiteiten van andere culturele groepen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
13	Kennis hebben van de Nederlandse cultuurgeschiedenis	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
14	Kennis hebben van de culturele diversiteit in de Nederlandse geschiedenis	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

15	Kennis hebben van de cultuurgeschiedenis van de Westerse wereld	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
16	Kennis hebben van belangrijke culturele tradities in de Niet-Westerse wereld	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
17	Praktische kennis hebben van verschillende kunstdisciplines/ culturele uitingsvormen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
18	Theoretische kennis hebben van verschillende kunstdisciplines/ culturele uitingsvormen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
19	Kennis hebben van de hedendaagse Nederlandse cultuur	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
20	Kennis hebben van de culturele diversiteit in de hedendaagse Nederlandse samenleving	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
21	Door cultuureducatie over betere communicatieve vaardigheden beschikken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
22	Door cultuureducatie over betere expressieve vaardigheden beschikken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
23	Door cultuureducatie over meer denkvaardigheden beschikken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
24	Vaardigheden uit cultuureducatie kunnen toepassen in andere vakken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
25	Je verbonden voelen met ons culturele verleden	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
26	Om kunnen gaan met verschillende culturen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
27	Achter je eigen culturele uitingen staan	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
28	Culturele uitingen van anderen waarderen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
29	Door cultuureducatie beter samenwerken in de klas	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
30	Door cultuureducatie een beter schoolklimaat ontwikkelen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
31	Door cultuureducatie de school levendiger maken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
32	Andere kinderen aanraden om vanwege de cultuureducatie voor deze school te kiezen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

3 Klasklimaat

		1. Helemaal mee oneens 2. Mee oneens 3. Weet ik niet 4. Mee eens 5. Helemaal mee eens
1	In onze klas voelen de leerlingen zich vrij om het openlijk oneens te zijn met de docenten over sociale en politieke onderwerpen	1 2 3 4 5
2	In onze klas worden de leerlingen gestimuleerd om hun eigen mening te vormen	1 2 3 4 5
3	De docenten respecteren onze mening	1 2 3 4 5
4	De docenten stimuleren ons om onze mening te uiten tijdens de les	1 2 3 4 5
5	De leerlingen in deze klas voelen zich vrij om hun mening te geven ook al is deze anders dan die van de meeste andere leerlingen	1 2 3 4 5
6	De docenten moedigen ons aan te discussiëren over onderwerpen waar mensen verschillende meningen over hebben	1 2 3 4 5
7	Als we het in de klas over sociale of politieke onderwerpen hebben, laten de docenten verschillende kanten van een probleem zien	1 2 3 4 5

4 Burgerschapsdoelen

Geef bij de onderstaande vragen aan of je dat belangrijk vindt en of je dat op school leert.

		Vind je dit belangrijk?	Heb je dit op deze school geleerd
		1. Niet 2. Klein beetje 3. Redelijk 4. Best belangrijk 5. Heel belangrijk	1. Niet 2. Een beetje 3. Enigszins 4. Redelijk 5. Goed
1	Mij eerlijk te gedragen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2	Zelfdiscipline te hebben	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3	Rechtvaardig te zijn	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4	Rekening te houden met anderen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5	Respect hebben voor andersdenkenden	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
6	Mee te werken aan het doorbreken van bestaande machtsverhoudingen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
7	Kritisch denken	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
8	Solidariteit hebben met anderen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
9	Betrokkenheid bij het lief en leed van anderen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
10	Grotere gelijkheid in de maatschappij bevorderen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
11	Om kunnen gaan met kritiek	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
12	Een afwijkende mening kunnen onderbouwen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
13	Betrouwbaar zijn	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
14	Een eigen mening kunnen vormen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
15	Gehoorzaam zijn	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
16	Regelmaat en structuur in werk en gedrag	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
17	In te zetten voor een samenleving waarin iedereen mee kan beslissen	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
18	Goede manieren	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

5 Open vragen

a. Wat heb je het *meest geleerd* bij Cultuureducatie? Geef toelichting

b. Wat vond je het *leukste* bij Cultuureducatie? Geef toelichting

c. Wat vond je het *interessantste* bij Cultuureducatie? Geef toelichting

d. Over welk onderwerp vond je het *moeilijk te praten*? Geef toelichting

6 Persoonsvragen

1. Wat is je geboortedatum?	--
2. Ben je een jongen of een meisje?	<ol style="list-style-type: none"> 1. jongen 2. meisje
3. Doe je havo of vwo?	<ol style="list-style-type: none"> 1. havo 2. vwo
4. Welk profiel volg je?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Natuur & Techniek 2. Natuur & Gezondheid 3. Economie & Maatschappij 4. Cultuur & Maatschappij <i>combinatieprofiel:</i> 5. Natuur, Techniek & Gezondheid 6. Economie, Cultuur & Maatschappij 7. Anders namelijk ...
5. Vanaf welke klas zit je op deze school?	<ol style="list-style-type: none"> 1. vanaf de eerste klas 2. vanaf de tweede klas 3. vanaf de derde klas 4. vanaf de vierde klas 5. vanaf de vijfde klas
<p>6. In welk land is je vader geboren?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nederland 2. Marokko 3. Turkije 4. Suriname 5. Nederlandse Antillen 6. Anders, namelijk: 	<p>In welk land is je moeder geboren?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nederland 2. Marokko 3. Turkije 4. Suriname 5. Nederlandse Antillen 6. Anders, namelijk:

<p>7. Welke opleiding heeft je vader gevolgd? (hoogste met succes afgeronde opleiding inkleuren)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. geen 2. basisschool/lagere school 3. lager beroepsonderwijs (lbo, vmbo- bb/kb) 4. mavo (vmbo-t) 5. middelbaar beroepsonderwijs (mbo) 6. havo 7. vwo (atheneum, gymnasium) 8. hoger beroepsonderwijs (hbo) 9. universiteit 10. anders, namelijk 11. weet ik niet 	<p>Welke opleiding heeft je moeder gevolgd? (hoogste met succes afgeronde opleiding inkleuren)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. geen 2. basisschool/lagere school 3. lager beroepsonderwijs (lbo, vmbo- bb/kb) 4. mavo (vmbo-t) 5. middelbaar beroepsonderwijs (mbo) 6. havo 7. vwo (atheneum, gymnasium) 8. hoger beroepsonderwijs (hbo) 9. universiteit 10. anders, namelijk 11. weet ik niet
--	--

Heel erg bedankt voor het invullen!

Culturele vorming in het voortgezet onderwijs

Scholen worden geacht aandacht te besteden aan culturele vorming en burgerschapsvorming. Scholen hebben daarbij veel mogelijkheden om vanuit hun pedagogische visie een invulling te geven aan deze vorming. Wat opvalt is de breedheid aan culturele activiteiten, de pogingen om zoveel mogelijk leerlingen bij culturele activiteiten te betrekken en het enthousiasme en de betrokkenheid waarmee de docenten over hun vak spreken. Het onderzoek eindigt met een pleidooi voor meer verbindingen: tussen expressie en beleving; tussen expressie en beleving en andere vakken; tussen diverse leerlinggroepen; en tussen culturele vorming en burgerschapsvorming.

